

DEMOGRAFSKE OSNOVE POSILIJERATNOG RAZVOJA GRADA VUKOVARA (1991. – 2011.)

Dražen Živić

Sažetak: Predmet istraživanja u ovom radu su osnovna dinamičko-strukturna obilježja kretanja i razvoja stanovništva u Gradu Vukovaru u razdoblju od 1991. do 2011. godine. Svrha istraživanja je da se na temelju recentne popisne i vitalne dokumentacije, te uz primjenu deskriptivne i komparativne analize, utvrde najvažniji trendovi i procesi u populacijskom razvoju Grada Vukovara u posljednja dva međupopisna razdoblja. Cilj istraživanja je naznačiti i upozoriti na bitne indikatore demografskih resursa Grada Vukovara u kontekstu njegova poslijeratnog oporavka i razvoja. Grad Vukovar se nakon 1991. godine našao u depopulaciji, i to u sva tri njezina oblika: ukupnoj, prirodnoj i emigracijskoj. Posebno je zabrinjavajuća činjenica da je riječ o dugoročnim demografskim i depopulacijskim procesima, koji će do punog izražaja doći zapravo u godinama i desetljećima koja slijede. Ti su procesi dodatno pojačani vrlo brzim pogoršanjem dobno-spolnog sastava stanovništva, odnosno ubrzanjem procesa demografskog starenja koji postaje najvažniji i najsloženiji negativan čimbenik današnjeg i budućeg kretanja i razvoja stanovništva Grada Vukovara.

Ključne riječi: Grad Vukovar, stanovništvo, depopulacija, demografsko starenje

Uvod

Grad Vukovar imao je relativno ujednačen i uglavnom kontinuirano pozitivan demografski razvoj do 1991. godine. U većini međupopisnih razdoblja, od prvog modernog popisa stanovništva iz 1857. do posljednjeg prije Hrvatskoga domovinskog rata iz 1991. godine, populacijski je razvoj Vukovara imao obilježja razmjerno snažne demografske dinamike te promjena u demografskim strukturama, naročito u etnodemografskoj i socio-ekonomskoj strukturi stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1993.; Živić, 2006.). Demografski je to odraz smjera i dinamike društveno-gospodarskog razvoja, političko-teritorijalnih previranja i promjena, vojnih sukoba, ali i „unutarnjih“ demografskih činitelja među kojima su se unatrag pola stoljeća posebno isticali: usporavanje i stagnacija stope porasta stanovništva, starenje stanovništva, sve slabija demoreprodukcija (denatalitet) i jačanje iseljavanja.

Ubrzani te uglavnom stihijski i nekontrolirani procesi deagrarizacije, industrijalizacije i deruralizacije, pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća, bili su dominantni modernizacijski procesi na vukovarskom području, bitno su pojačali demografsku dinamiku te su utjecali na relativno visoku stopu porasta stanovništva u Gradu Vukovaru¹ kao i na oblikovanje relativno uravnoteženih parcijalnih populacijskih struktura koje su jedno vrijeme pozitivno utjecale na bioreprodukcijski i radno-aktivni potencijal vukovarske populacije (Wertheimer-Baletić, 1997; Živić, 2007.). Ubrzana industrijalizacija rezultirala je socio-ekonomskom preobrazbom stanovništva, potaknula je transfer radne snage iz poljoprivrede u nepoljoprivredne djelatnosti te iz ruralnih u urbana naselja vukovarskog područja, ali je pokrenula i snažnu imigraciju radne snage iz drugih dijelova Hrvatske te Srbije i Bosne i Hercegovine koja je popunjavala praznine na „vukovarskom“ tržištu rada. Time su se mijenjale i druge strukture stanovništva, napose ekonomska i etnička struktura.

Dugoročnim djelovanjem naslijeđenih, kao i jačanjem novih destabilizacijskih čimbenika demografskog razvoja, već na prijelazu iz 1970-ih u 1980-te godine u Vukovaru se primjećuju prvi dublji poremećaji u populacijskoj slici (Wertheimer-Baletić, 1993.). Te promjene vrlo precizno

---

1 Stopa međupopisne promjene ukupnoga broja stanovnika Grada Vukovara iznosila je između 1948. i 1953. godine 8,53%, između 1953. i 1961. godine 24,97%, a između 1961. i 1971. godine čak 50,72%. Izračunato prema: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD, DZSRH, Zagreb, 2005.

indicira usporavanje stope međupopisnog porasta, koja je sa 50,72% (1961. – 1971.) pala na svega 8,06% (1971. – 1981.).² No, pravi zaokret u kretanju i razvoju stanovništva počinje 1991. godine, kada srbijanska oružana agresija potpuno prekida dotadašnje mirnodopske i uglavnom još uvijek pozitivne trendove u demografskoj dinamici (stopa međupopisne promjene broja stanovnika iznosila je između 1981. i 1991. godine 11,38%) i strukturama stanovništva Grada Vukovara. Veliki ljudski i migracijski gubitci, uz golema materijalna razaranja i ratnu štetu, transformirali su demografsku sliku Grada Vukovara (kao i cijelog vukovarskog područja, pa i većeg dijela današnje Vukovarsko-srijemske županije). Popis stanovništva iz 2001. godine samo je donekle pokazao i potvrdio razmjere negativnih demografskih promjena, jer zbog promijenjene popisne metodologije ne postoji potpuna usporedivost demografskih indikatora i frekvencija iz 2001. godine s ranijim popisima stanovništva.³ Unatoč tome, razvidno je da se Grad Vukovar nakon 1991. godine našao u depopulaciji, i to u sva tri njezina oblika: ukupnoj, prirodnoj i emigracijskoj. Ti su procesi dodatno pojačani vrlo brzim pogoršanjem dobno-spolnog sastava stanovništva, odnosno ubrzanjem procesa demografskog starenja koji postaje najvažniji i najsloženiji negativan čimbenik današnjeg i budućeg kretanja i razvoja stanovništva Grada Vukovara.

---

2 Izračunato prema: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD, DZSRH, Zagreb, 2005.

3 U popisu 2001. godine došlo je do primjene nove definicije ukupnog stanovništva. Prema međunarodnim preporukama (Ekonomске komisije UN-a za Europu i Eurostata) počeo se za definiranje ukupnog stanovništva primjenjivati koncept „uobičajenog mjesta stanovanja“ (place of usual residence). Prema tom konceptu, za ukupno stanovništvo naselja ili zemlje koristi se naziv „uobičajeno stanovništvo“ (usual resident population) dok je vremensko ograničenje odsutnosti iznosilo do dvanaest mjeseci. Naime, preporuke za međunarodne migracije (Recommendations on Statistics of International Migration, Revision 1, UN, New York, 1998) određuju da se osoba preselila iz jedne u drugu zemlju (long-term international migrant) kada protekne 12 mjeseci, što se trebalo primijeniti u popisu 2001. godine (Gelo, 2004., Pokos, 2003.). U popisu 2011. godine, također je u skladu s međunarodnim statističkim standardima za definiranje ukupnog stanovništva primijenjen koncept uobičajenog mjesta stanovanja. Za razliku od popisa 2001. sada je u metodološkim objašnjenjima navedeno da se „uobičajenim mjestom stanovanja smatra ono mjesto gdje osoba provodi većinu svoga dnevnog vremena bez obzira na kratkotrajnu odsutnost iz tog mjesta (npr. zbog odlaska na odmor, putovanje, liječenje, u posjet i sl.).“ (Statistička izvješća 1441/2011, DZSRH, Zagreb, 2011., str. 10.) Uz ponovno vremensko ograničenje od 12 mjeseci ovdje se u odnosu na 2001. godinu javlja i namjera prisutnosti/odsutnosti od najmanje jedne godine te su to ujedno osnovni kriteriji za uključivanje ili isključivanje osoba iz ukupnog stanovništva zemlje odnosno pojedinog naselja.

Stanovništvo je, neovisno o sve bržem i složenijem tehničko-tehnološkom napretku svijeta, uvijek i u svim okolnostima primarni pokretač i nositelj društvenog i gospodarskog razvoja, što proizlazi iz činjenice da ljudi sudjeluju u proizvodnji dobara, kao i u njihovoj potrošnji. Stoga, između demografskog, društvenog i gospodarskog razvoja postoji uska uzajamna povezanost i međusobna uvjetovanost (Wertheimer-Baletić, 1999.). Uravnotežen i pozitivan društveno-gospodarski razvoj ne može se ostvarivati, a još manje poticati kroz nepovoljne i poremećene demografske odnose u najširem smislu te riječi, a naročito ne u kontekstu depopulacije u kojoj se u posljednja dva međupopisna razdoblja (1991. – 2011.) nalazio Grad Vukovar.

Kroz analize dosadašnjih populacijskih trendova, procesa i odnosa te suvremene demografske slike Grada Vukovara (izbor relevantnih demografskih radova o Vukovaru i vukovarskom području naveden je u popisu literature), prepoznajemo specifičan i složen društveni, politički i povijesni razvoj Vukovara kao i šireg vukovarskog područja, što je u sinergiji s prvorazrednim geografskim i geografsko-prometnim položajem, rezultiralo dugom i kontinuiranom naseljenošću (koja traje najmanje pet tisuća godina) te dinamičnim kretanjem stanovništva, pri čemu su se u proteklim stoljećima gotovo ciklički smjenjivala razdoblja demografske ekspanzije s periodima manje ili veće/intenzivnije populacijske regresije (Wertheimer-Baletić, 1993.; Živić, 2007.). Snagu demografske dinamike možda najbolje ilustrira podatak da je od prvog modernog popisa stanovništva (1857.) do posljednjega prije Hrvatskoga domovinskog rata (1991.) Grad Vukovar imao demografski pad samo između 1910. i 1921. godine,⁴ a da je između 1857. i 1991. godine ukupan broj stanovnika u Gradu Vukovaru povećan sa 8.162 na 46.735 ili za 472,6%, a u naselju Vukovar sa 7.070 na 44.639 stanovnika ili za čak 531,4%, odnosno, za gotovo šest puta!⁵

Uzroke tako snažnog demografskog porasta nalazimo, ponajprije i ponajviše, u čestoj i brojnoj imigraciji, naročito radne snage, koja je u Vukovar i u naselja koja ga neposredno okružuju bila privučena njegovim intenzivnim

---

4 Smanjenje je u apsolutnom smislu iznosilo svega -33 stanovnika, dok je u relativnom smislu ukupna depopulacija iznosila, uistinu, minimalnih -0,3%; prosječno relativno godišnje smanjenje broja stanovnika bilo je neznatno, iznosilo je svega -0,02%.

5 Izračunato prema: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD, DZSRH, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb (www.dzs.hr).

gospodarskim, napose industrijskim razvojem čije korijene nalazimo već početkom 20. stoljeća, zamašnjak 1930-ih godina, a snažno ubrzanje 1950-ih i 1960-ih godina, koje se stoga smatraju godinama ubrzane industrijske ekspanzije. U tom se periodu, uz obućarsku i gumarsku industriju (Borovo), snažno razvijaju i tekstilna (Vuteks), prehrambena (Vupik) i drvna industrija (Stjepan Supanc). U Vukovar je tada doseljavalo brojno i u velikoj mjeri mlađe „deagrarizirano“ poljoprivredno stanovništvo iz ruralne okolice (procesi deagrarizacije vukovarskog kraja), kao i doseljenici iz drugih dijelova Hrvatske, Bosne i Hercegovine pa i Srbije. Brojna imigracija dugoročno je pozitivno djelovala na demografsku sliku Vukovara, i to ne samo – kako je istaknuto i izračunatim stopama međupopisne promjene već potkrijepljeno – kroz visok apsolutni i iznadprosječno visok relativni porast stanovništva, nego i kroz usporavanje procesa demografskog starenja (1971. godine indeks starenja u Gradu Vukovaru iznosio je 32,0, a 1991. godine već 52,6), a time i poboljšavanja njegove biološke (demoreproduktivne) vitalnosti. Potonje se, dakako, pozitivno odrazilo na dulje zadržavanje razmjerno stabilnih i visokih stopa nataliteta i prirodnoga prirasta (Živić, 2006., 2007.). Uz navedeno, doseljeničke struje su većim dijelom nadomjestile demografske gubitke Vukovara zbog Prvoga i naročito Drugoga svjetskog rata, kada je gotovo u cijelosti iz Vukovara (i vukovarskog kraja) na različite načine eliminirana njemačka narodnosna skupina (Wertheimer-Baletić, 1993.).

Brojna imigracija utjecala je, očekivano, na relativno visok udio doseljeničkog u ukupnom stanovništvu Grada Vukovara što na posredan način potvrđuju i rezultati popisa stanovništva iz 1971. i 2001. godine. Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1971. godine, od ukupno 32.628 stalnih stanovnika u Gradu Vukovaru, čak 20.502 osobe ili 62,8% bilo je doseljeničkog, a samo 12.126 osoba ili 37,2% autohtonog podrijetla (od rođenja stanuje u naseljima Grada Vukovara).⁶ Prema rezultatima popisa 2001. godine, od 31.670 stalnih stanovnika Grada Vukovara, od rođenja u njemu stanuje 15.947 stanovnika ili 50,4%; 15.667 stanovnika Grada su doseljenici (49,6%), najviše iz inozemstva (36,7%), potom iz drugih hrvatskih županija (33,7%) te iz drugih gradova ili općina Vukovarsko-srijemske županije (28,4%). Među doseljenicima iz inozemstva

---

6 Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Migraciona obeležja, Rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga IX, SZS, Beograd, 1973.

prevladavaju imigranti iz Bosne i Hercegovine (61,7%), koji čine petinu (22,6%) svih doseljenika u Grad Vukovar.⁷

Usporavanje i stagnaciju demografskog porasta Vukovaru su donijele sedamdesete i osamdesete godine 20. stoljeća. Posljedica je to promjene smjera migracijskih gibanja (iseljavanje premašuje doseljavanje), slabljenja prirodne dinamike stanovništva te postupnog jačanja i akceleracije procesa demografskog starenja, jer je Grad, a napose naselje Vukovar kao njegovo središnje funkcionalno, gospodarsko i centralno naselje, u kontekstu općeg gospodarskog i društvenog nazadovanja u okvirima dogovorne jugoslavenske, socijalističke i samoupravne ekonomije, početkom 1980-ih godina zahvatila duboka gospodarska kriza, porast nezaposlenosti, niska produktivnost rada, sve slabija konkurentnost na tržištu i smanjenje potražnje za radnom snagom, što je utjecalo na pad privlačnosti Vukovara za naseljavanje i život. To se onda, očekivano, nepovoljno odrazilo na demografske promjene i karakteristike Grada Vukovara.

Međutim, u posljednjem desetljeću 20. stoljeća došlo je do, već istaknutih, promjena u kretanju i razvoju stanovništva Grada Vukovara. Iz nekada imigracijskog Vukovar je postao izrazito depopulacijsko i emigracijsko područje, koje karakteriziraju nepovoljni procesi u svim segmentima demografskog razvoja. Posebno je zabrinjavajuća činjenica da je riječ o dugoročnim demografskim i depopulacijskim procesima, koji će do punog izražaja doći zapravo u godinama i desetljećima koja slijede.

Osnovna metodološka pojašnjenja

Predmet istraživanja u ovom radu su osnovna dinamičko-strukturna obilježja kretanja i razvoja stanovništva u Gradu Vukovaru u razdoblju od 1991. do 2011. godine. Svrha istraživanja je da se na temelju recentne popisne i vitalne dokumentacije, te uz primjenu deskriptivne i komparativne analize utvrde najvažniji trendovi i procesi u populacijskom razvoju Grada Vukovara u posljednja dva međupopisna razdoblja. Cilj istraživanja je naznačiti i upozoriti na bitne indikatore demografskih resursa i potencijala Grada Vukovara u kontekstu njegova poslijeratnog oporavka i razvoja.

S obzirom na dostupnost i cjelovitost popisne i vitalne statistike, kao i metodoloških promjena u popisima

---

⁷ Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb (www.dzs.hr).

stanovništva, demografska dinamika (ukupno i opće kretanje stanovništva) analizirana je i prikazana za razdoblje 1991. – 2011. godine, s tim da smo za 2011. godinu raspolagali tek s prvim ili preliminarnim rezultatima popisa, i to samo ukupnim brojem stanovnika po naselju, što upućuje na potreban oprez pri njihovom korištenju i tumačenju. Osim toga, popisi stanovništva 1991., 2001. i 2011. godine pripremljeni su i obavljeni prema izmijenjenoj popisnoj metodologiji, što otežava međupopisnu usporedbu rezultata popisa (detaljnije vidjeti u bilješci 3). Prirodno kretanje stanovništva (bioreprodukcija) Grada Vukovara analizirana je za razdoblje 1991. – 2011. godine, i to prema koncepciji prisutnog stanovništva, što znači da su za razdoblje 1991. – 1997. godine iz analize isključena vitalna događanja (rađanja i umiranja) žitelja Vukovara ostvarena u inozemstvu.⁸ Ujedno, za ratno razdoblje (1991. – 1997.) dostupna je samo vitalna statistika prognaničke populacije, dok su podatci o natalitetu i mortalitetu stanovništva koje je tijekom okupacije ostalo živjeti u Gradu Vukovaru još uvijek nedostupni i nepoznati. Tijekom ovoga istraživanja, kako je naprijed rečeno, nismo raspolagali s konačnim rezultatima popisa stanovništva iz 2011. godine, pa su odabrane parcijalne strukture stanovništva (spol, dob, ekonomska aktivnost, sektori djelatnosti, školska sprema) analizirane samo za razdoblje 1991. – 2001. godine.

Prostorni okvir ovoga istraživanja jest Grad Vukovar, administrativno-teritorijalna sastavnica Vukovarsko-srijemske županije, koju čine naselja: Grabovo-dio (u nastavku rada Grabovo), Lipovača, Sotin i Vukovar.⁹ Ukupna površina Grada Vukovara iznosi 100,26 četvornih kilometara, što je 4,1% površine Vukovarsko-srijemske županije, odnosno, 0,2% kopnene površine Republike Hrvatske. Najveći dio teritorija Grada Vukovara odnosi se na naselje Vukovar (66,38 četvornih kilometara ili 66,2% ukupne površine Grada Vukovara, odnosno, 2,7% površine Vukovarsko-srijemske županije). Prostorni obuhvat Lipovače iznosi 8,85 četvornih kilometara (8,8%), Grabova 6,36 četvornih kilometara (6,3%) i Sotina 18,67 četvornih kilometara (18,6%).

---

8 Od 1998. godine hrvatska vitalna statistika prikuplja, obrađuje i objavljuje samo podatke o rođenima i umrlima u Republici Hrvatskoj.

9 Problematika definiranja teritorijalnog okvira Grada Vukovara, vezano uz promjene granica naselja te broja stanovnika u njima, detaljnije je razrađena i pojašnjena u: Živić, Pokos, Turk, Jukić i Cvikić (2012.).

Promjena ukupnoga broja stanovnika u Gradu Vukovaru (1991. – 2011.)

Popis stanovništva 1991. godine proveden je u mjesecu travnju, pa u statističkom smislu odražava neposrednu predratnu demografsku situaciju u Gradu Vukovaru. Prema konačnim rezultatima toga popisa (tabela 1) Grad Vukovar je imao ukupno 46.735 stalnih stanovnika (0,97% ukupnog stalnog stanovništva Republike Hrvatske, odnosno 20,20% ukupnog stalnog stanovništva Vukovarsko-srijemske županije), od kojih je u naselju Vukovaru živjelo 95,52%, a u preostala tri naselja 4,48% ukupnog stanovništva Grada.

Desetljeće kasnije, u Gradu Vukovaru je bilo popisano ukupno 31.670 stanovnika (0,71% ukupnog stalnog stanovništva Republike Hrvatske, odnosno 15,47% ukupnog stalnog stanovništva Vukovarsko-srijemske županije), od kojih je u naselju Vukovar živjelo 95,12%. To znači, dakle, da je Grad Vukovar između 1991. i 2001. godine imao međupopisno smanjenje ukupnoga broja stanovnika od čak 32,23% (apsolutno smanjenje je iznosilo 15.065 osoba). Prema klasifikaciji popisnog kretanja stanovništva (Nejašmić, 2005.), za promatrano međupopisje, Grad Vukovar je imao najnepovoljniji tip (R4) ukupnog (popisnog) kretanja stanovništva čije je obilježje izumiranje stanovništva. Takav su tip ukupnog (popisnog) kretanja stanovništva imala i sva naselja u sastavu promatranog Grada. Broj stanovnika Grabova smanjen je za 22,40%, Lipovače za 26,55%, Sotina za 26,84%, te Vukovara (naselja) za 32,51%. Vukovarsko-srijemska županija zabilježila je međupopisni pad broja stanovnika od 11,45%, što odgovara tipu R3 (jaka depopulacija). Hrvatska je u cjelini u istom razdoblju zabilježila pad broja stanovnika od 7,25%, što odgovara istome tipu međupopisnog kretanja (R3).

TABELA 1. Promjena ukupnoga broja stanovnika Grada Vukovara 1991. – 2011. po naseljima (za 2011. navedeni su prvi rezultati popisa)

Naselja	1991.	2001.	2011.	Indeks promjene 2001./1991.	Indeks promjene 2011./1991.	Indeks promjene 2011./2001.
Grabovo	192	149	46	77,60	23,96	30,87
Lipovača	580	426	388	73,45	66,90	91,08
Sotin	1324	969	783	73,19	59,14	80,80

Vukovar	44639	30126	26716	67,49	59,85	88,68
Grad Vukovar	46735	31670	28016	67,77	59,95	88,46

IZVOR: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD, DZSRH, Zagreb, 2005.; www.dzs.hr (28. 11. 2011.)

Srbijanska oružana agresija i rat bili su ključnim uzrokom ovako nepovoljne demografske dinamike u Gradu Vukovaru. Poznato je, naime, da je od svih hrvatskih gradova upravo Vukovar tijekom rata pretrpio najveće izravne i migracijske ratne demografske gubitke i najteža materijalna razaranja. Premda još uvijek nije utvrđen cjelovit i konačan broj poginulih, ubijenih, umrlih zbog posljedica rata, nasilno odvedenih, zatočenih i nestalih osoba, stanovnika Grada Vukovara tijekom Hrvatskoga domovinskog rata, približna bilanca izravnih demografskih gubitaka ili ratnoga mortaliteta se kreće u rasponu od četiri do pet tisuća osoba, što je, pak, između 5% i 10% prijeratnog stanovništva Grada. Prema podacima Regionalnog ureda Uprave za područja posebne državne skrbi Ministarstva regionalnog razvoja i fondove Europske unije, od 22.061 prognane osobe do kraja 2011. godine u Grad Vukovar se vratilo 12.630 osoba ili svega 57,2%. Prema Izvješću Državne komisije za popis i procjenu ratne štete (1999.), ratna šteta na području Grada Vukovara procijenjena je na 9,5 milijardi kuna, od čega se na štete u gospodarstvu odnosi 4,6 milijardi kuna (48,4%), na štete na gospodarskoj infrastrukturi 2,3 milijarde kuna (24,2%), a na štete na privatnoj imovini 2,6 milijardi kuna (27,4%). Riječ je samo o procijenjenim izravnim ratnim štetama, neizravne ratne štete su približno četiri puta veće (Živić, 2008., 2012.). Složene i brojne društvene i gospodarske posljedice rata i okupacije ostavile su dubok trag u demografskom razvoju Grada Vukovara, što potvrđuju i prvi rezultati popisa stanovništva iz 2011. godine.

Prvi rezultati popisa iz 2011. godine iz metodoloških razloga nisu, kao što je već napomenuto, izravno usporedivi s popisnim rezultatima iz 2001. godine. Ipak, oni ukazuju na opći trend u demografskoj dinamici Grada Vukovara, a to je nastavak ukupne depopulacije, očekivano nešto slabijeg intenziteta nego u prethodnom međupopisju (1991. – 2001.). Ukupan broj stanovnika Grada Vukovara smanjen je između 2001. i 2011. godine za 11,54% (apsolutno za 3.654 stanovnika). Smanjenje broja stanovnika Lipovače iznosilo je -8,95% (apsolutno za 38 stanovnika), Vukovara (naselja) -

11,32% (apsolutno za 3.410 stanovnika), Sotina -19,20% (apsolutno za 186 stanovnika), dok je u slučaju Grabova ono iznosilo čak -69,13% (apsolutno za 103 stanovnika). U odnosu na 2001. godinu došlo je do blagog povećanja stupnja koncentracije, jer je stanovništvo naselja Vukovar činilo 95,36% ukupnog stanovništva Grada Vukovara. Prema kriterijima klasifikacije popisnog kretanja stanovništva (Nejašmić, 2005.), Grad Vukovar, Lipovača i naselje Vukovar imali su tip R3 (jaka depopulacija), dok su Sotin i Grabovo imali najnepovoljniji tip (R4) ukupnog (popisnog) kretanja stanovništva (izumiranje). Za usporedbu, smanjenje broja stanovnika Vukovarsko-srijemske županije u navedenom razdoblju iznosilo je 12,04%, što bi odgovaralo tipu R4 (izumiranje), dok je Hrvatska u cjelini zabilježila smanjenje ukupnoga broja stanovnika od 3,31% (tip R2 – osrednja depopulacija).

Smanjenje ukupnoga broja stanovnika u Gradu Vukovaru osjetno veće od hrvatskoga prosjeka. Uz Hrvatski domovinski rat i njegove direktne i indirektno učinke posljedica je to i duboke ekonomske krize koja u Gradu Vukovaru već dugo traje. Rat je degradirao ekonomsku bazu Grada Vukovara. Prije svega, uništena je industrija koja je bila ključna za predratni gospodarski razvoj i razvoj (dinamiku i strukturu) naseljenosti. U uvjetima gospodarske recesije i naslijeđenih nepovoljnih čimbenika demografskog razvoja, demografska dinamika u posljednjem međupopisnom razdoblju (2001. – 2011.) pokazuje, zapravo, očekivani trend i karakteristike te čini negativnu odrednicu, ne samo demografskog, nego i poslijeratnog društveno-gospodarskog oporavka, razvoja i napretka Grada Vukovara.

Bioreprodukcija stanovništva Grada Vukovara (1991. – 2011.)

Prirodno kretanje stanovništva funkcija je strukturno-dinamičkih procesa u razvoju stanovništva, ali i iznimno pouzdan pokazatelj međuovisnosti demografskih i društveno-gospodarskih odnosa i procesa koji se na određenom prostoru odvijaju. Dugotrajni nepovoljni demografski procesi poput snižavanja nataliteta (denatalitet), iseljavanja i demografskog starenja nepovoljno djeluju na prirodno kretanje stanovništva, napose na njegovu rodost (Wertheimer-Baletić, 2005.). Remetilački čimbenici razvoja stanovništva poput ratova ili epidemija također nepovoljno djeluju na bioreprodukciju stanovništva. Na dinamiku

fertiliteta i nataliteta, uz navedeno, utječu i drugi biološki čimbenici, poput fekunditeta (potencijalna plodnost), dobne strukture, dobi ženskog stanovništva, prosječne dobi stupanja u brak, trajanja razdoblja između sukcesivnih trudnoća itd. Također, bitna odrednica bioreprodukcije su i gospodarsko-društveni čimbenici, ponajprije procesi modernizacije (industrijalizacija, deagrarizacija, urbanizacija, sekularizacija, jačanje individualizma, promjena položaja i društvene uloge braka i obitelji, jačanje i produljenje obrazovanja, promjena položaja žene u društvu, društveno, kulturno, religijsko i civilizacijsko naslijeđe, primjena sredstava i mjera kontrole rađanja itd.) (Wertheimer-Baletić, 1999., 2004., 2005.).

Dosadašnje su demografske analize pokazale da je Grad Vukovar do 1991. godine imao sve nepovoljnije pokazatelje bioreprodukcije stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1993., Živić, 2006., 2007.; Živić, Pokos, Turk, Jukić i Cvikić, 2012.). Naime, stopa nataliteta je od 1964. do 1990. godine smanjena sa 18,43 na 8,65 promila, stopa mortaliteta povećana sa 7,70 na 7,93 promila, dok je stopa prirodnoga prirasta smanjena sa 10,73 na 0,72 promila. Pozitivna prirodna promjena od 322 stanovnika 1964. pala je na samo 33 stanovnika 1990. godine (1989. bila je još manja – 13 stanovnika). Drugim riječima, Grad Vukovar se krajem 1980-ih godina našao već na pragu prirodne depopulacije; štoviše, 1988. godine po prvi je puta nakon Drugoga svjetskog rata u Gradu Vukovaru bilo više umrlih osoba (404) od živorođene djece (363), pa je zabilježen prirodni pad od 41 stanovnika (Živić, Pokos, Turk, Jukić, Cvikić, 2012.). Ratna stradanja početkom 1990-ih godina potaknula su i produbila negativnu bilancu u prirodnom kretanju stanovništva Grada Vukovara te je ono „pozicioniralo“ bioreprodukciju stanovništva kao „pasivu“ njegove demografske bilance. Naime, ratovi pripadaju u ključne negativne čimbenike nepovoljnog prirodnoga kretanja stanovništva kako u kontekstu depresiranog nataliteta tako i u kontekstu porasta mortaliteta uslijed demografskih ratnih gubitaka. Ipak, srbijanska oružana agresija i izravni i migracijski demografski ratni gubici kao njezine posljedice, nisu jedini čimbenici koji su utjecali na radikalne promjene u bioreprodukciji vukovarske populacije. Drugi su bitni čimbenici: loša ekonomska situacija i starenje stanovništva, od čega je posebice važno starenje fertilnog kontingenta ženskog stanovništva.¹⁰

¹⁰ Žene u mlađoj fertilnoj dobi rađaju češće od onih u starijoj fertilnoj dobi. Fiziološka sposobnost žena za rađanje je najviša između 22. i 27. godine života. Stoga kasniji ulazak u brak znači ujedno i kasnije rađanje prvoga djeteta što rezultira i manjim ukupnim rađanjem, tj. padom

Potvrda tome je, među ostalim, činjenica da se indeks starenja ukupnog stanovništva u Gradu Vukovaru povećao sa 51,7 (1991.) na 106,3 (2001.), što je više nego udvostručenje njegove vrijednosti tijekom samo jednog desetljeća.

Već je ranije spomenuto da su podatci vitalne statistike (tabela 2) za vrijeme srpske okupacije nepotpuni, stoga nisu usporedivi s novijim podacima. Ipak, i oni indiciraju sve nepovoljniju biodinamiku vukovarske populacije, jer je između 1991. i 1997. godine u Gradu Vukovaru (prognanička populacija) živorođeno 1.246 djece, dok je umrlo 1.439 osoba, pa je prirodno smanjenje iznosilo -199 stanovnika (prosječan vitalni indeks je iznosio 86,6). Možemo, doduše samo pretpostaviti, da bi prirodno kretanje stanovništva Grada Vukovara u naznačenom ratnom periodu bilo i nepovoljnije da raspolažemo sa cjelovitom vitalnom statistikom toga stanovništva.

U Gradu Vukovaru je od 1998. godine, od kada se može reći da su podatci o vitalnoj statistici potpuni, pa sve do 2011. godine prisutan trend blagog porasta vrijednosti stopa nataliteta (sa 7,49 na 8,07 promila). Riječ je o vrlo malom, gotovo neznatnom porastu, pa su unatoč njemu stope i dalje na razini vrlo niskog nataliteta. U istom razdoblju stope mortaliteta zabilježile su značajniji porast (sa 8,39 na 12,78 promila), što je posljedica kauzalnog djelovanja starenja stanovništva, napose starenja funkcionalnih dobni skupina važnih za bioreprodukciju.

Od završetka mirne reintegracije naovamo u Gradu je Vukovaru prisutna kontinuirana prirodna depopulacija. Njezin je intenzitet od 2002. godine do danas uglavnom podjednak. Ukupno je u Gradu Vukovaru od 1998. do 2011. godine apsolutni natalitet iznosio 3.448 živorođena djeteta, mortalitet 5.004 umrle osobe, pa je prirodna depopulacija dosegla 1.556 stanovnika (prosječan vitalni indeks je iznosio 68,9).

TABELA 2. Prirodno kretanje stanovništva u Gradu Vukovaru od 1991. do 2011. godine (stope u promilima)*

Godina	Živo-rođeni	Umrli	Prirodna promjena	n	m	pp	Vitalni indeks
1991.	266	542	-276	5,74	11,70	-5,96	49,1

fertiliteta i nataliteta. Zbog toga je smanjenje broja žena u fertilnoj dobi (između 15. i 49. godine života), uz starenje ženskog fertilnog kontingenta, negativna demografska determinanta reprodukcije stanovništva.

1992.	83	141	-58	1,86	3,16	-1,30	58,9
1993.	143	123	20	3,33	2,86	0,47	116,3
1994.	134	118	16	3,24	2,85	0,39	113,6
1995.	138	125	13	3,48	3,15	0,33	110,4
1996.	188	164	24	4,95	4,31	0,64	114,6
1997.	294	226	68	8,09	6,22	1,87	130,1
1998.	260	291	-31	7,49	8,39	-0,90	89,3
1999.	240	321	-81	7,27	9,72	-2,45	74,8
2000.	244	348	-104	7,78	11,09	-3,31	70,1
2001.	243	325	-82	7,70	10,29	-2,59	74,8
2002.	238	361	-123	7,62	11,57	-3,95	65,9
2003.	210	352	-142	6,81	11,41	-4,60	59,7
2004.	243	368	-125	7,97	12,07	-4,10	66,0
2005.	250	384	-134	8,30	12,75	-4,45	65,1
2006.	254	361	-107	8,54	12,13	-3,59	70,4
2007.	246	366	-120	8,37	12,45	-4,08	67,2
2008.	276	382	-106	9,51	13,16	-3,65	72,3
2009.	264	397	-133	9,21	13,85	-4,64	66,5
2010.	254	390	-136	8,98	13,79	-4,81	65,1
2011.	226	358	-132	8,07	12,78	-4,71	63,1

* Za izračun stopa na razini Grada Vukovara korištena je vitalna statistika „u zemlji“ i ukupan broj stanovnika. Stanovništvo sredinom godine dobiveno je linearnom interpolacijom. Podatci za vrijeme okupacije (1991. – 1997.) su nepotpuni i uključuju samo prognano stanovništvo na tada slobodnom teritoriju Hrvatske.

IZVOR: Tablogrami vitalne statistike Republike Hrvatske (1991. – 2010.), DZSRH,, Zagreb

Priključimo li navedenim podacima i nepotpunu vitalnu statistiku za razdoblje 1991. – 1997. godine, dolazimo do brojki od 4.694 živorođena djeteta, 6.443 umrle osobe te „viška“ umrlih nad rođenima (prirodna depopulacija) od 1.749 stanovnika. Vitalni indeks je, razumljivo, bio najmanji 1991. (49,1), a najveći 1997. godine (130,1).¹¹ Od 1998. godine vitalni indeks je kontinuirano niži od granične vrijednosti 100 (najviši je bio 1998. – 89,3, a najniži 2003. –

¹¹ Porast vitalnog indeksa za razdoblje 1993. – 1997. godine, bez obzira na nepotpunu vitalnu statistiku, donekle se može protumačiti kratkoročnim učincima poslijeratnog kompenzacijskog razdoblja povećanog nataliteta.

59,7), što jasno ukazuje na opadajuću reprodukciju stanovništva u Gradu Vukovaru.¹²

S obzirom na ovako nepovoljne pokazatelje prirodnoga kretanja stanovništva teško je očekivati njihovo značajnije poboljšanje, barem ne u skorijoj budućnosti. Pojava i trajanje prirodne depopulacije usko je povezana sa negativnim posljedicama Hrvatskoga domovinskog rata, starenjem stanovništva, emigracijom i lošim gospodarskim prilikama, a u funkciji je daljnjeg denataliteta i novog ubrzanja demografskog starenja, što će, pak, produbiti poremećaje u bioreprodukciji kao i proširiti debalanse u biološkim i društvenim strukturama stanovništva Grada Vukovara.

Opće kretanje stanovništva

Međuovisnost općih (društveno-gospodarskih) razvojnih procesa i demografske dinamike izražena je i u općem kretanju stanovništva, sintetičkom pokazatelju koji omogućava vrednovanje implikacija prirodne promjene i prostorne pokretljivosti stanovništva (migracije) na ukupnu dinamiku stanovništva promatranog prostora. S obzirom na činjenicu da obuhvaća obje sastavnice demografske dinamike, opće kretanje stanovništva omogućava potpuniji uvid u društveno-gospodarske procese, ali je istodobno i važna pretpostavka za ocjenu budućih demografskih kretanja.

Tipologija općeg kretanja stanovništva demografski je indikator općih društvenih kretanja i gospodarske (ne)razvijenosti. Ovisno o tome je li migracijska bilanca pozitivna ili negativna, određuje se je li prostor egzodusnog (E) ili imigracijskog (I) obilježja (Friganović, 1990.). Imigracijski krajevi po pravilu su gospodarski razvijeniji i uglavnom napredniji, pa stoga privlače stanovništvo. S druge strane, emigracijski ili egzodusni krajevi su nedovoljno razvijeni i sa slabijim izgledima u budućnosti, što potiče stanovništvo na iseljavanje. Sve je više teritorijalno-administrativnih jedinica u Hrvatskoj koje imaju najnepovoljniji tip općeg kretanja stanovništva (E4), čije je obilježje izumiranje stanovništva. Područja koja imaju ovakav tip općeg kretanja stanovništva nemaju razvojnu perspektivu ili je ona vrlo reducirana. U demografskom su pogledu ta područja doslovce osuđena na izumiranje, a

---

12 Granična vrijednost vitalnog indeksa 100 određuje ima li neka populacija opadajuću (ako je vitalni indeks manji od 100), stagnirajuću (vitalni indeks jednak 100) ili proširenu reprodukciju stanovništva (ako je vitalni indeks veći od 100).

jasno je da takav demografski okvir pruža vrlo skromne ili nikakve mogućnosti za dugoročiji gospodarski napredak. Ovakva su područja (regije, naselja) zapravo potpuno ovisna o područjima koja su demografski „prosperitetnija“, a takvih je u Hrvatskoj malo, s tim da je prisutan trend daljnjeg pogoršanja stanja. Za dugoročiji razvoj prostora nužne su inovacije. Jasno je da njih najčešće osmišljavaju mlađi i obrazovaniji pojedinci. Nedostatak takvih osoba implicira ovisnost o drugim centrima inovacija koji se sve češće nalaze izvan teritorija Hrvatske, u bogatijim zemljama (Živić, Pokos, Turk, Jukić i Cvikić, 2012.).

TABELA 3. Migracijska bilanca i opće kretanje stanovništva Grada Vukovara od 1991. do 2001. godine

	1991.	2001.	Popisna prom.	Prirodna prom.	Migracijska bilanca	Tip općeg kretanja stanovništva
Grabovo	192	149	-43	-1	-42	E ₄
Lipovača	580	426	-154	-9	-145	E ₄
Sotin	1324	969	-355	-25	-330	E ₄
Vukovar	44639	3012 6	-14513	-326	-14187	E ₄
GRAD VUKOVAR	46735	3167 0	-15065	-360	-14705	E ₄

IZVOR: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD, DZSRH, Zagreb, 2005.; Tablogrami vitalne statistike Republike Hrvatske, DZSRH, Zagreb.

Opće kretanje stanovništva u Gradu Vukovaru u analiziranom razdoblju (1991. – 2011.) pokazuje negativna obilježja, što upućuje na populacijski gledano „periferijski“ položaj Grada Vukovara u odnosu na demografski „centar“ Hrvatske (Zagrebačka aglomeracija). Ratna su zbivanja 1990-ih godina, kao „neregularni“ i destabilizacijski čimbenik populacijskog, društvenog i gospodarskog, imala presudan

negativan učinak na demografske procese u Gradu Vukovaru, pa tako i na opće kretanje stanovništva.

U razdoblju od 1991. do 2001. godine zbilo se potpuno ujednačavanje općeg kretanja stanovništva na razini najnegativnijih vrijednosti (tabela 3). Ukupno stanovništvo Grada Vukovara u tom međupopisnom razdoblju imalo je tip E4 općeg kretanja stanovništva, odnosno izumiranje.¹³ Rezultat je to izrazito negativne migracijske bilance (-14.705) i negativne prirodne promjene (-360), što ukazuje na dominantno značenje emigracijske depopulacije u općem i ukupnom kretanju stanovništva. Naime, ukupno brojčano smanjenje stanovništva Grada Vukovara (-15.065), bitno većim dijelom determinirano je bilo negativnom migracijskom bilancom (97,6%), dok je negativna prirodna promjena bila u tom razdoblju od marginalne važnosti (2,4%).

Bez obzira na ulogu promjena u metodologijama popisa stanovništva 1991. i 2001. godine, kao i necjelovitosti vitalne statistike, možemo sa sigurnošću upozoriti da je Hrvatski domovinski rat bio najvažniji uzrok negativnih demografskih prilika u ovakvim razmjerima, kako u širem prostoru administrativnog Grada Vukovara, tako i u svim njegovim naseljima. Potrebno je još jednom istaknuti da je Vukovar tijekom rata pretrpio vrlo velike izravne i migracijske demografske ratne gubitke. Ipak, kako je već prije napomenuto, negativna prirodna promjena, odnosno slabljenje biodinamike stanovništva, nije uvjetovana samo smanjenjem ukupnoga broja stanovnika uslijed ratnih zbivanja 1990-ih godina, već i dugogodišnjim nepovoljnim demografskim procesima, ponajviše starenjem stanovništva. Dakle, nepovoljni trendovi u općem kretanju stanovništva razvili bi se i bez rata, možda ne tako brzo i tako intenzivno kao u ratnom kontekstu.

Analiza općeg kretanja stanovništva u razdoblju od 1991. do 2001. godine na razini naselja administrativnog Grada Vukovara ukazuje, ponovimo, na potpuno ujednačavanje negativnih demografskih procesa u tipu općeg kretanja E4 (izumiranje). Prirodna promjena bila je u svim naseljima negativna (prirodni pad), a njezin apsolutni raspon se kretao od -1 (Grabovo) do -326 (Vukovar). Negativni demografski trendovi iz prošlosti dodatno su uzdrmani selektivnom

---

13 Opće kretanje stanovništva Grada Vukovara između 1971. i 1981. kao i 1981. i 1991. godine imalo je tip I1 odnosno ekspanziju imigracijom. U prvom međupopisnom razdoblju migracijska bilanca je iznosila 855, a u drugom 3.748 stanovnika (Živić, Pokos, Turk, Jukić i Cvikić, 2012.). Valja, doduše, voditi računa da je visoka pozitivna migracijska bilanca između 1981. i 1991. godine jednim dijelom posljedica potpunijeg popisnog obuhvata stanovnika Vukovara na tzv. privremenom radu u inozemstvu.

emigracijom (i relativno slabim intenzitetom povratka iz progonstva i izbjeglištva, na što smo već upozorili), uglavnom mlađeg stanovništva reproduktivne dobi što se odrazilo na snažnom slabljenju bioreproduktivnog potencijala vukovarskog stanovništva.

TABELA 4. Migracijska bilanca i opće kretanje stanovništva Grada Vukovara od 2001. do 2011. godine (preliminarna usporedba)

	2001.	2011.	Popisna prom.	Prirodna prom.	Migracijska bilanca	Tip općeg kretanja stanovništva
Grabovo	149	6	-103	1	-104	E ₃
Lipovača	426	88	-38	-14	-24	E ₄
Sotin	969	83	-186	-86	-100	E ₄
Vukovar	30126	6716	-3410	-1187	-2223	E ₄
GRAD VUKOVAR	31670	8016	-3654	-1286	-2368	E ₄

IZVOR: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD, DZSRH, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva 2011., CD, DZS, Zagreb, 2011. (preliminarni rezultati); Tablogrami vitalne statistike Republike Hrvatske, DZSRH, Zagreb.

Migracijska bilanca u razdoblju od 1991. do 2001. godine odrednica je općeg kretanja koja je puno snažnije ponderirala negativne demografske procese od same prirodne promjene. U navedenom razdoblju Vukovar je imao čak 14.187 više odseljenih nego doseljenih, dok su preostala tri naselja koja čine administrativni Grad imala zajedno 517 više odseljenih nego doseljenih. Raspon negativne migracijske bilance u njima se kretao, sukladno veličini, od -330 u najvećem, Sotinu, do -42 u najmanjem, Grabovu.

Opće kretanje stanovništva Grada Vukovara u razdoblju 2001. – 2011. godine (tabela 4), unatoč poteškoćama koje

su posljedica metodološke naravi, zadržalo je, kao i u prethodnom razdoblju, tip E4 (izumiranje). Ono je rezultat negativne prirodne promjene (-1.286) i negativne migracijske bilance (-2.368). Dakle, ukupno brojčano smanjenje stanovništva Grada (-3.654) većim dijelom odnosilo se na iseljavanje (64,8%), a manjim dijelom na prirodni pad stanovništva (35,2%), pa možemo konstatirati da je između 2001. i 2011. godine opće kretanje stanovništva Grada Vukovara i dalje dominantno bilo pod utjecajem emigracijske depopulacije. Međutim, usporedimo li to s prethodnim razdobljem (1991. – 2001.) vidljivo je intenziviranje prirodne depopulacije i smanjenje intenziteta iseljavanja,¹⁴ što je i logično budući da u razdoblju od 2001. do 2011. više nisu na snazi faktori koji su determinirali demografske procese u prethodnom razdoblju (poglavito rat i njegovi direktni učinci po pitanju prisilnih i drugih ratom potaknutih migracija stanovništva). Za pretpostaviti je da će opće i ukupno kretanje stanovništva Grada Vukovara u budućnosti biti sve više determinirano prirodnom, a manje emigracijskom depopulacijom.

Analiza općeg kretanja na razini naselja Grada Vukovara u razdoblju od 2001. do 2011. godine ponovno potvrđuje dominantnu ulogu Vukovara u determiniranju ukupnih trendova i procesa vezanih uz stanovništvo. Na naselje Vukovar u ovom razdoblju odnosi se 93,3% ukupnog smanjenja broja stanovnika, 92,3% ukupne prirodne depopulacije i 93,9% ukupne negativne migracijske bilance Grada Vukovara. U odnosu na prethodno razdoblje prirodni pad Vukovara puno je intenzivniji i iznosi -1.187, a negativna migracijska bilanca je smanjena i sada iznosi -2.223. Vrijednosti prirodne promjene negativne su i u Sotinu (-86) te Lipovači (-14), dok su pozitivne, iako zanemarivo (+1), samo u Grabovu koje zbog ove činjenice jedino ima nešto „pozitivniji“ tip općeg kretanja (E3 ili izrazita depopulacija). S druge strane, migracijska bilanca negativna je u naseljima Grabovo (-104), Sotin (-100) i Lipovača (-24). Dakle, osim već spomenutog naselja Grabovo, sva ostala naselja, uključujući i Vukovar, imaju najnegativniji tip općeg kretanja stanovništva (E4 ili izumiranje). Negativni demografski procesi koji su jačali tijekom prethodnih razdoblja te kulminirali Hrvatskim domovinskim ratom i s njime povezanim učincima, nastavljaju se, dakle, i u ovom razdoblju. Grad Vukovar je i dalje dio negativnog razvojnog

---

14 Udio negativne migracijske bilance u ukupnom kretanju stanovništva smanjen je sa 97,6% na 64,8%, dok je udio negativne prirodne promjene povećan sa 2,4% na 35,2%.

pola općeg kretanja stanovništva unutar matične županije te ima izrazite egzodusne karakteristike.

Biološka (demografska) struktura stanovništva Grada Vukovara

Biološki sastav stanovništva u „zatvorenim“ populacijama determiniran je isključivo prirodnim kretanjem stanovništva, dok u „otvorenim“ populacijama, uz prirodnu dinamiku stanovništva na biološku strukturu utječe i mehaničko kretanje stanovništva, odnosno, migracije. Dakako, biološka struktura stanovništva određena je i ukupnim društvenim i gospodarskim razvojem. Kako je u ranijim poglavljima navedeno, stanovništvo Grada Vukovara velikim dijelom karakterizira migracijski tip formiranja naseljenosti. Jasno je u tom kontekstu da je njegova biološka struktura formirana uzajamnim djelovanjem prirodnih čimbenika (odnosom nataliteta, mortaliteta i prirodnoga prirasta/pada) i migracijske bilance (odnosom doseljavanja i iseljavanja).

Sastav stanovništva Grada Vukovara po spolu

Sastav stanovništva po spolu, premda jedan od najjednostavnijih demografskih indikatora, iznimno je važan u ocjeni strukturnih obilježja neke populacije. Riječ je o parcijalnoj biološkoj strukturi koja ponajprije utječe na razinu nupcijaliteta (sklapanje brakova), a time značajno utječe i na razinu fertiliteta/nataliteta. Naime, u Hrvatskoj se još uvijek tek nešto manje od 90% živorođene djece rađa u zakonski sklopljenoj bračnoj zajednici između muškarca i žene (prosječan udio djece rođene u braku smanjen je sa 91,1% između 1998. i 2002. na 87,9% između 2006. i 2010. godine).¹⁵ Stoga su trendovi u sklapanju brakova, kao i dob stupanja u prvi brak bitna odrednica fertiliteta/nataliteta u Hrvatskoj. Osim toga, o sastavu stanovništva prema spolu ovisi u određenoj mjeri i veličina (broj) i struktura ekonomski aktivnog stanovništva (radne snage), što se može odraziti i na strukturu gospodarskih aktivnosti, lokaciju proizvodnih pogona i slično.

U „zatvorenim“ populacijama, u kojima kretanje i strukture stanovništva ovise isključivo o biološkim čimbenicima, tj. o

---

¹⁵ Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2003., DZSRH, Zagreb, 2003.; Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2006., DZSRH, Zagreb, 2006.; Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2011., DZSRH, Zagreb, 2011.

bioreprodukciji, sastav stanovništva po spolu determiniran je isključivo diferencijalnim natalitetom i diferencijalnim mortalitetom po dobi i spolu. Naime, poznato je da u strukturi živorođene djece od 5% do 7% više je muške od ženske djece (diferencijalni natalitet), što utječe na veći broj muškaraca od žena u najmlađim (dječjim) i mladim dobnim skupinama (Friganović, 1990.). Prema podatcima hrvatske vitalne statistike, u razdoblju od 1998. do 2010. godine, raspon većeg broja muške od ženske živorođene djece kretao se od 4,9% (2005. i 2007.) do 7,5% (2006.).¹⁶ Prosječno je u tih 13 godina u Hrvatskoj živorođeno 5,9% više dječaka od djevojčica.

Zbog veće smrtnosti muškaraca (diferencijalni mortalitet) broj žena nadmašuje broj muškaraca u starijim i naročito staračkim dobnim skupinama. U „otvorenim“ populacijama, u kojima uz biološke razloge na sastav stanovništva po spolu utječu i drugi čimbenici, primjerice, migracije (selektivne po spolu), ratovi i slično, spolni sastav stanovništva može biti više ili manje poremećen, odnosno, neuravnotežen, što vrlo dobro indiciraju osnovni i najprecizniji indikatori toga sastava – opći (agregatni) i specifični koeficijenti maskuliniteta (broj muškaraca na sto ili tisuću žena) i feminiteta (broj žena na sto ili tisuću muškaraca). Ti su koeficijenti signifikantni za zaključke o karakteristikama i uzrocima strukture stanovništva po spolu.

U međupopisnom razdoblju 1991. – 2001. godine zbile su se značajne promjene u strukturi stanovništva Grada Vukovara po spolu. Naime, produbljena je spolna neravnoteža na razini Grada Vukovara, na što upozoravaju: smanjenje općeg koeficijenta maskuliniteta sa 90,9 na 85,2 (za 6,3%) i porast općeg koeficijenta feminiteta sa 110,0 na 117,4 (za 6,7%). Drugim riječima, na 100 muškaraca u Gradu Vukovaru bilo je 2001. godine 117 žena. Posljedica je to, ponajviše, veće smrtnosti muškog stanovništva vojnoobvezatne dobi (diferencijalni mortalitet) u godinama Hrvatskoga domovinskog rata, napose 1991. godine. Još veći je opći koeficijent feminiteta (118,1) zabilježen u naselju Vukovar (porast od 6,9% u odnosu na 1991.). Najveći relativni porast općeg koeficijenta feminiteta zabilježen je u Grabovu (18,4%), u Sotinu je porast iznosio 8,1%, dok je u Lipovači opći koeficijent feminiteta smanjen za 7,4%, pa su muškarci u tom naselju postali brojniji od žena. Zbog čega je došlo do potpune inverzije spolnog sastava stanovništva u

---

16 Prema: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2003., DZSRH, Zagreb, 2003.; Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2006., DZSRH, Zagreb, 2006.; Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2011., DZSRH, Zagreb, 2011.

Lipovači moguće je ustanoviti jedino kompleksnijim (empirijskim) demografsko-sociološkim istraživanjem na „terenu“.

S obzirom na vrijednost koeficijenta feminiteta Grad Vukovar ima naglašeno neujednačeniji spolni sastav stanovništva u odnosu na Hrvatsku u cijelosti kao i spram Vukovarsko-srijemske županije. Ukupno stanovništvo Hrvatske imalo je, prema rezultatima popisa iz 2001. godine, opći koeficijent feminiteta 107,7, a Vukovarsko-srijemska županija 107,8.

Sastav stanovništva Grada Vukovara po dobi (starosti)

U demografskoj literaturi se smatra da je sastav stanovništva po dobi najvažnija biološka struktura stanovništva, jer ona predstavlja ključan demografski okvir za formiranje reproduktivnih (fertilnih) i radno-sposobnih te putem njih radno-aktivnih (radne snage) kontingenata stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1999.; Živić, 2003.). Na taj način dobni sastav populacije, zbog činjenice da su promjene u dobnoj strukturi dugoročne i uglavnom spore (iznimka su promjene izazvane eksternim čimbenicima, kao što su, primjerice, ratovi), u bitnom određuje sadašnji i naročito budući demografski razvoj, kako u domeni ukupnog (prirodnog i mehaničkog) kretanja stanovništva, tako i u domeni razvoja bioloških i društvenih demografskih struktura, osobito sastava stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti, a to ima značajnoga odraza na ukupna društvena i gospodarska kretanja.

Analiza sastava stanovništva po dobi najčešće se vrši pomoću petogodišnjih i – što je još češći slučaj – velikih ili funkcionalnih dobnih skupina, pri čemu se za analizu dosegnute razine demografskog starenja najčešće koristi podjela ukupnog stanovništva na mladu (do 19. godine), zrelu (od 20. do 59. godine) i staru dobnu kohortu (60 godina i stariji), za ocjenu reproduktivnog potencijala populacije podjela ženskog stanovništva na predfertilnu (do 14. godine), fertilnu (od 15. do 49. godine) i postfertilnu dobnu skupinu (50 godina i starije), dok se za ocjenu radne sposobnosti populacije uobičajeno koristi podjela na pregradni kontingent (do 14. godine), radni kontingent (žensko stanovništvo od 15. do 59. godine; muško stanovništvo od 15. do 64. godina) i postradni kontingent (žensko stanovništvo 60 godina i starije; muško stanovništvo 65 godina i stariji). Na temelju međudnosa između velikih ili funkcionalnih dobnih skupina izračunavaju se različiti

demografski i sociodemografski indikatori, poput: koeficijenta mladosti i starosti, indeksa starenja, koeficijenta ukupne dobne ovisnosti, udjela fertilnih i radno-sposobnih kontingenata, vrši se tipizacija dobnog sastava, izračunavaju se koeficijenti „ulaska“, „izlaska“ i „zamjene“ u reprodukciji radnog kontingenta, u komparaciji s ekonomskom aktivnošću određuje se stopa ekonomske iskorištenost kao i stopa demografskih rezervi, itd.

Uvidom u predočene indikatore (tabela 5 i 6) razvidno je da je temeljni proces u razvoju sastava stanovništva po dobi Grada Vukovara, tijekom analiziranog razdoblja (1991. – 2001.), proces demografskog starenja ili starenja (senilizacije) stanovništva i to kao dugoročan i dalekosežan trend.¹⁷ Riječ je o globalnom depopulacijskom procesu, koji uz procese ukupne, prirodne i emigracijske depopulacije bitno određuje trenutnu demografsku sliku Grada Vukovara, a još više će zbog odgođenog efekta ili demografskog momentuma¹⁸ utjecati na buduća demografska kretanja.¹⁹ Tako proces demografskog starenja postaje sve više jedno od najvažnijih demografskih i društvenih pitanja (Obadić i Smolić, 2008.), na koja znanost, ali i društvo u cijelosti trebaju dati kvalitetne i dugoročno prihvatljive odgovore. Starenje stanovništva Grada Vukovara indiciraju svi prezentirani pokazatelji, kao i njihova interpretacija sa stajališta različitih klasifikacija i tipizacija dobnog sastava stanovništva.

U demografskoj se literaturi, premda ne postoji općeprihvaćena definicija, pod starenjem stanovništva najčešće podrazumijeva porast broja i udjela u ukupnom stanovništvu osoba starijih od 60 ili 65 godina života, uz

---

17 Treba, dakako, razlikovati biološko starenje kao individualno starenje jedinke/pojedinca koje se kao značajno civilizacijsko postignuće najviše očituje u produljenju životnoga (ljudskog) vijeka, od demografskog starenja kao negativnog procesa starenja skupine pojedinaca ili populacije, što ima kompleksne negativne demografske, društvene i gospodarske posljedice.

18 Prema Alici Wertheimer-Baletić (1999.) demografski momentum ili demografska inercija znači postupnost djelovanja dobne strukture na veći ili manji priljev novih naraštaja u velike (funkcionalne) dobne skupine ili kontingente. Tako, primjerice, starenje stanovništva, uz ostale čimbenike, nepovoljno djeluje na nupcijalitet; dolazi do smanjenja broja sklopljenih brakova, a i oni koji se sklope sve više se pomiču u stariju životnu dob.

19 Valja na ovom mjestu ponoviti da je demografsko starenje ubrzano 1970-ih i 1980-ih godina, jer je još 1971. godine indeks starenja iznosio svega 32,0, koeficijent mladosti 32,6, a koeficijent starosti 10,4, što upućuje na zaključak o mladoj dobnj strukturi stanovništva. Izračunao autor prema: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost – I deo, Rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII, SZS, Beograd, 1973.

istodobno smanjenje broja i udjela stanovnika mlađih od 19. ili 14. godine života (uz, naravno, istodobne promjene/starenje unutar radnog i/ili fertilnog kontingenta) (Nejašmić, 2003.; Wertheimer-Baletić, 1990., 2003.). Riječ je, dakle, o dvostrukom procesu, kojega se ako prevladava porast staračkih kontingenata često naziva i „starenje odozgo“ ili „ukupno starenje“, a ako dominantnu ulogu u procesu starenja ima smanjenje mladih kontingenata naziva i „starenje odozdo“. Glavni uzrok pojave i produbljivanja starenja stanovništva je dugoročno smanjivanje fertiliteta/nataliteta, jer ono u dobnoj sastavu i piramidi starosti implicira smanjivanje udjela mladih u ukupnom stanovništvu uz istodobno relativni porast udjela staračkih kontingenata stanovništva (Wertheimer-Baletić, 2004., 2005.). Najjednostavniji, ujedno i najčešće primjenjivani indikatori procesa demografskog starenja su koeficijent starosti, indeks starenja i koeficijenti dobne ovisnosti (ukupne, mladih i starih). Što se u tom kontekstu zbilo sa stanovništvom Grada Vukovara u međupopisju 1991. – 2001. godine?

Prvo, između 1991. i 2001. godine smanjen je koeficijent mladosti (broj osoba do 19 godina starosti na 100 stanovnika) – sa 26,9 na 21,1. Obujam mladog stanovništva smanjen je za 46,9% (dakle, prepolovljen je). Drugo, u istom je razdoblju koeficijent starosti u Gradu Vukovaru (broj osoba starijih od 60 godina) povećan – sa 14,2 na 22,3 (obično se smatra da proces demografskog starenja počinje kada koeficijent starosti ili udio osoba starih 60 godina i više dosegne 12% ukupnog stanovništva). Obujam starog stanovništva povećan je za 6,5%. To, drugim riječima, znači da starenje stanovništva u Gradu Vukovaru između 1991. i 2001. godine ima pretežite karakteristike „starenja odozdo“. Treće, indeks starenja (broj osoba starijih od 60 godina na 100 stanovnika mlađih od 19 godina) u Gradu Vukovaru je između 1991. i 2001. godine povećan sa 52,6 na 105,6! To znači da je staro stanovništvom brojem i svojim udjelom u ukupnom stanovništvu Grada nadmašilo broj i udio mladih, što je s demografskog motrišta vrlo nepovoljan trend, jer ne upućuje samo na visoku razinu demografskog starenja i ostarjelosti nego i na značajno sužavanje reproduktivnih i radno-sposobnih kohorti, a time i demografskih potencijala vukovarskog stanovništva. Za usporedbu, prema rezultatima popisa iz 2001. godine, indeks starenja ukupnog stanovništva Hrvatske je iznosio 90,7, a Vukovarsko-srijemske županije 76,5. S obzirom da se smatra da starenje stanovništva počinje kada indeks starenja premaši vrijednost 40 (starih na 100 mladih stanovnika) razvidna je dosegnuta

razina toga procesa u Gradu Vukovaru, s posebnim naglaskom da je u odnosu na gradski prosjek (105,6) viši indeks starenja 2001. godine zabilježen u naseljima Vukovar (106,3) i Sotin (čak 112,4), a niži u naseljima Grabovo (46,5) i Lipovača (72,8). Uz navedeno treba istaknuti da je, prema rezultatima popisa 2001. godine, prosječna starost u Gradu Vukovaru iznosila 40,5 godina, u Grabovu 33,5 godina, Lipovači 38,6 godina, Sotinu 41,3 godine i Vukovaru 40,6 godina (za usporedbu iste je godine prosječna starost ukupnog stanovništva Hrvatske iznosila 39,7, a Vukovarsko-srijemske županije 37,8 godina). Sa prosječnih 42,4 godine žene su u Gradu Vukovaru starije od muškaraca (38,3 godine).²⁰

Uz dokumentirani proces demografskog starenja ukupnog stanovništva, prezentirani indikatori ukazuju i na starenje odabranih funkcionalnih dobnih skupina u Gradu Vukovaru. Naime, procesi starenja stanovništva su međusobno povezani, pa starenje jednog kontingenta znači ujedno i starenje drugoga. U promatranom desetljeću udio predferilnog ženskog stanovništva smanjen je sa 18,5% na svega 12,8%. Također, smanjen je i udio ferilnog ženskog stanovništva, i to sa 50,3% na 47,6%; jedino je povećan udio žena u postferilnoj dobi – sa 29,9% na 39,3%. To znači da je došlo do starenja i sužavanja demoreproduktivnog potencijala ženskog (a time i ukupnog) stanovništva u Gradu Vukovaru, što će nepovoljno djelovati na dinamiku nataliteta. Naime, sve je manji priljev mladog ženskog stanovništva u ferilnu dob života, što znači da se smanjuje i broj potencijalnih majki. Sa sadašnjom razinom totalne stope fertiliteta²¹ (koja se na državnoj razini između 1998. i 2010. godine kretala u rasponu od 1,33 do 1,50), pad obujma ženskih ferilnih kontingenata ujedno znači i smanjenje rađanja. Tomu pridonosi i starenje ženskog ferilnog kontingenta.

Starenje stanovništva indicirano je i kod funkcionalnih dobnih skupina s obzirom na radnu sposobnost. U Gradu Vukovaru, između 1991. i 2001. godine, udio stanovništva u predradnoj dobi smanjen je sa 20,0% na samo 14,4%, udio stanovništva u radnoj dobi je smanjen sa 66,9% na 65,8%, jedino je udio stanovništva u postradnoj dobi povećan sa

---

20 Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Statistička izvješća 1167, DZSRH, Zagreb.

21 Prema: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2003., DZSRH, Zagreb, 2003.; Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2006., DZSRH, Zagreb, 2006.; Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2011., DZSRH, Zagreb, 2011.

11,8% na 18,6%. Prema rezultatima popisa 2001. godine najmanji udio stanovništva u predradnoj dobi imalo je naselje Vukovar (14,3%), a najveći naselje Grabovo (21,5%); najmanji udio u radnoj dobi je imalo naselje Sotin (60,7%), a najveći naselje Lipovača (67,6%); najmanji udio stanovništva u postradnoj dobi imalo je naselje Grabovo (12,1%), a najveći udio naselje Sotin (23,3%). Naprijed navedeni podatci kao i oni prezentirani u tablicama 5 i 6, jasno ukazuju da je u promatranom desetljeću došlo do signifikantnih poremećaja u odnosu velikih dobnih skupina s obzirom na radnu sposobnost. Sve niži natalitet implicirao je smanjenje obujma i udjela predradnog kontingenta, što je utjecalo i utjecat će u budućnosti sve više na smanjeni priljev stanovništva u radno-sposobnu dob koja predstavlja najvažniji demografski okvir za formiranje kontingenta radno-aktivnog stanovništva ili radne snage (o trendovima u formiranju radne snage ovisi, zapravo, ponuda na tržištu rada, a time i potencijali gospodarskog razvoja). To potvrđuje i stopa promjene broja stanovnika Grada Vukovara prema radnoj sposobnosti – između 1991. i 2001. godine ukupan broj osoba u predradnoj dobi smanjen je za 51,1%, u radnoj dobi smanjen za 33,4% dok je u postradnoj dobi broj stanovnika Grada Vukovara povećan za 11,9%. Produljenje životnoga vijeka i proces demografskog starenja utjecali su, unatoč snažnoj ukupnoj depopulaciji, na porast obujma i udjela stanovništva u postradnim kontingentima što je negativna odrednica poremećaja u strukturi stanovništva Grada Vukovara prema ekonomskoj aktivnosti.

S obzirom da je dobna struktura stanovništva, preko velikih dobnih skupina prema radnoj sposobnosti, osnovni demografski okvir za formiranje radne snage (radno-aktivnog stanovništva), u demografskim se analizama razmatra i reprodukcija radnog kontingenta, odnosno, priljev i odljev stanovništva u radnu dob, što su i osnovni čimbenici reprodukcije. Drugim riječima, važno je poznavati koliko će osoba u određenom vremenskom (obično petogodišnjem) razdoblju „ući“, a koliko „izaći“ iz radne dobi, jer odnos između priljeva i odljeva ukazuje, kako na karakter reprodukcije radnog kontingenta, tako i na moguće poremećaje u formiranju radno-aktivnog stanovništva, tj. u ponudi radne snage na tržištu rada. Kontingent priljeva u radnu dob čini dobna skupina između 10. i 14. godine, a kontingent odljeva iz radne dobi skupina između 60. i 64. godine.

TABELA 5. Odabrani indikatori sastava stanovništva Grada Vukovara po dobi* i naseljima prema rezultatima popisa 1991. godine

Indikatori	Grabovo	Lipovača	Sotin	Vukovar	GRAD VUKOVAR
Stanovništvo do 19 godina	71	192	341	11993	12597
Stanovništvo od 20 do 59 godina	111	319	720	25746	26896
Stanovništvo 60 godina i stariji	9	60	254	6305	6628
Koeficijent mladosti	37,0	33,1	25,8	26,9	26,9
Koeficijent starosti	4,7	10,3	19,2	14,1	14,2
Indeks starenja	12,7	31,3	74,5	52,6	52,6
Žene do 14 godina	27	67	119	4305	4518
Žene od 15 do 49 godina	46	161	275	11841	12323
Žene 50 godina i starije	21	61	262	6967	7311
% predfertilni kontingent	28,4	22,9	18,0	18,4	18,5

Indikatori	Grabovo	Lipovača	Sotin	Vukovar	GRAD VUKOVAR
% fertilni kontingent	48,4	54,9	41,7	50,5	50,3
% postfertilni kontingent	22,1	20,8	39,7	29,7	29,9
Stanovništvo do 14 godina	60	140	267	8870	9337
Muškarci od 15 do 64 godine	64	198	462	15010	15734

Muškarci 65 godina i stariji	-	11	49	1356	1416
Žene od 15 do 59 godine	62	184	371	14913	15530
Žene 60 godina i starije	5	38	166	3895	4104
% predradni kontingent	31,3	24,1	20,2	19,9	20,0
% radni kontingent	65,6	65,9	62,9	67,0	66,9
% postradni kontingent	2,6	8,4	16,2	11,8	11,8
Koeficijent ukupne dobne ovisnosti	51,6	49,5	57,9	47,2	47,5

* Razlika do ukupno i 100% odnosi se na kategoriju „nepoznato“.

IZVOR: Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima, Dokumentacija 882, DZSRH, Zagreb, 1994.

TABELA 6. Odabrani indikatori sastava stanovništva Grada Vukovara po dobi* i naseljima prema rezultatima popisa 2001. godine

Indikatori	Grabovo	Lipovača	Sotin	Vukovar	GRAD VUKOVAR
Stanovništvo do 19 godina	43	103	226	6315	6687
Stanovništvo od 20 do 59 godina	84	243	488	17001	17816

Stanovništvo 60 godina i stariji	20	75	254	6713	7062
Koeficijent mladosti	28,9	24,2	23,3	21,0	21,1
Koeficijent starosti	13,4	17,6	26,2	22,3	22,3
Indeks starenja	46,5	72,8	112,4	106,3	105,6
Žene do 14 godina	16	26	69	2073	2184
Žene od 15 do 49 godina	47	108	224	7759	8138
Žene 50 godina i starije	16	70	208	6432	6726
% predfertilni kontingent	20,0	12,6	13,7	12,7	12,8
% fertilni kontingent	58,8	52,2	44,6	47,6	47,6
% postfertilni kontingent	20,0	33,8	41,4	39,4	39,3
Stanovništvo do 14 godina	32	70	154	4306	4562
Muškarci od 15 do 64 godine	46	152	314	9772	10284
Muškarci 65 godina i stariji	6	21	68	1760	1855
Žene od 15 do 59 godine	51	136	274	10081	10542

Indikatori	Grabovo	Lipovača	Sotin	Vukovar	GRAD VUKOVAR
Žene 60 godina i starije	12	42	158	4110	4322
% predradni kontingent	21,5	16,4	15,9	14,3	14,4
% radni kontingent	65,1	67,6	60,7	65,9	65,8

% postradni kontingent	12,1	14,8	23,3	19,5	18,6
Koeficijent dobne ovisnosti ukupne	51,5	46,2	64,6	52,0	51,6

* Razlika do ukupno i 100% se odnosi na kategoriju „nepoznato“.

IZVOR: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Statistička izvješća 1167, DZSRH, Zagreb.

Analizom rezultata popisa utvrđeno je da je Grad Vukovar 1991. godine imao proširenu, a 2001. godine opadajuću reprodukciju radnoga kontingenta. U uvjetima opadajuće reprodukcije radnog kontingenta javljaju se problemi koji se manifestiraju na tržištu rada kao deficit radne snage s obzirom na dob, zanimanje, kvalificiranost, obrazovanost i sl. (Wertheimer-Baletić, 1999.). Zaključno, demografsko starenje Grada Vukovara prati starenje i opadajuća reprodukcija radnog kontingenta, što je nepovoljan čimbenik u reprodukciji radne snage i uopće formiranja struktura stanovništva Grada Vukovara prema ekonomskoj aktivnosti. Važnu grupu analitičkih pokazatelja dobne struktura stanovništva, naročito dosegnute razine procesa demografskog starenja, predstavljaju koeficijenti dobne ovisnosti – koeficijent ukupne dobne ovisnosti, koeficijent dobne ovisnosti mladih i koeficijent dobne ovisnosti starijih. Riječ je o indikatorima koji pokazuju opterećenost stanovništva u radno-sposobnoj dobi (15 – 64 godine), stanovništvom u predradnoj (0 – 14 godina) i postradnoj dobi (65 i stariji). Drugim riječima, koeficijenti dobne ovisnosti aproksimativan su pokazatelj stvarne opterećenosti aktivnog stanovništva neaktivnim stanovništvom te su važan indikator potrebne proizvodnosti rada po zaposlenoj osobi (Wertheimer-Baletić, 1999.). Povećanje opterećenosti ujedno znači povećanje društvene i državne skrbi za one kontingente stanovništva koji se ne nalaze u radno-sposobnoj, odnosno, radno-aktivnoj dobi, što se primarno očituje kroz povećanje poreza i doprinosa. Pritom nije nevažno je li opterećenost stanovništva u radnoj dobi veća zbog većeg udjela predradnog ili postradnog (staračkog) kontingenta u ukupnom stanovništvu. Naime, veći broj djece u ukupnom stanovništvu kratkoročno povećava opterećenost radno-sposobnog, a time i radno-aktivnog stanovništva, jer ona zahtijevaju veće materijalne i nematerijalne izdatke u odnosu na skrb o starijim osobama, ali – dugoročno gledano

– veći broj djece implicira povećanje broja novih (potencijalnih) bračnih partnera, roditelja i radnika, potrošača i štediša, što na demografski, društveni i gospodarski razvoj Grada Vukovara, u općim uvjetima denataliteta, emigracije, starenja i depopulacije, može imati samo pozitivne učinke.

Analizirani popisni rezultati pokazuju da je u Gradu Vukovaru koeficijent ukupne dobne ovisnosti u porastu (sa 47,5 na 51,6), ali da je tijekom promatranog razdoblja (1991. – 2001.) došlo do promjene u strukturi ukupne dobne ovisnosti. Godine 1991. opterećenost radnog kontingenta je većim dijelom bila određena brojem i udjelom mladog stanovništva, na što ukazuje činjenica da je te godine koeficijent dobne ovisnosti mladih (29,9) značajno premašivao koeficijent dobne ovisnosti starih (17,7). No, u popisu 2001. godine došlo je do inverzije na način da je koeficijent dobne ovisnosti starih (29,7) nadmašio koeficijent dobne ovisnosti mladih (21,9). Jasna je to posljedica sve izraženijeg trenda snižavanja nataliteta kao i jačanja procesa demografskog starenja, što s dugoročnog motrišta predstavlja nepovoljan trend. Za očekivati je da će konačni rezultati popisa iz 2011. godine pokazati još nepovoljnije odnose.

Društvena struktura stanovništva Grada Vukovara

U prethodnom smo poglavlju prikazali i opisali sastav stanovništva Grada Vukovara po spolu i dobi kao temeljnu i najvažniju biološku (demografsku) strukturu stanovništva. U nastavku ćemo analizirati osnovne karakteristike društvene strukture stanovništva Grada Vukovara – sastav stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti i sektorima djelatnosti, te obrazovnu strukturu stanovništva prema obilježju „školska sprema“ Time, dakako, ni izdaleka nismo iscrpili sve aspekte i problemska područja društvene strukture stanovništva Grada Vukovara, ali ćemo ipak ukazati na ključne točke i poteškoće bitne za razumijevanje suodnosa demografskih obilježja, gospodarskoga razvoja i napretka te društvene slike Grada Vukovara.

Struktura stanovništva Grada Vukovara prema ekonomskoj aktivnosti

Struktura stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti predstavlja polaznu i u demografskim i ekonomskim analizama vrlo često korištenu ekonomsku strukturu

stanovništva. Obilježje „ekonomska aktivnost“ podrazumijeva podjelu populacije na dva osnovna kontingenta – kontingent radno-aktivnog/ekonomski aktivnog stanovništva ili radnu snagu i kontingent radno-neaktivnog/ekonomski neaktivnog ili uzdržavanog stanovništva (uzdržavanog u širem smislu riječi). Radno-aktivno stanovništvo ili radnu snagu čine: sve zaposlene osobe, osobe koje nisu u radnom odnosu ali obavljaju zanimanje (primjerice poljoprivrednici, samostalni obrtnici i sl.), nezaposlene osobe koje traže posao (prijavljene su u zavodu za zapošljavanje) i osobe s privremenim prestankom rada (zbog, primjerice, bolesti, odsluženja vojnog roka ili izdržavanja zatvorske kazne). U prosjeku 90% kontingenta radne snage formira se iz radno-sposobnog stanovništva, dakle, iz velike dobne skupine 15 – 59 godina za žene i 15 – 64 godina za muškarce. Oko 10% radno-aktivnog stanovništva dolazi iz predradnog i postradnog kontingenta (Wertheimer-Baletić, 1999.). U najrazvijenijim zemljama svijeta radna snaga se formira isključivo iz radnog kontingenta (razlog tomu su, među ostalim, i zakonska rješenja koja posve zabranjuju dječji rad).

Drugi veliki kontingent stanovništva s obzirom na radnu aktivnost čini uzdržavano stanovništvo u širem smislu riječi, s dvije uže kategorije: osobe s osobnim prihodom (riječ je, pojednostavljeno rečeno, o neaktivnom stanovništvu koje živi od svojega ranijeg rada, kao što su, primjerice, umirovljenici) i uzdržavano stanovništvo u užem smislu riječi (taj kontingent stanovništva nema nikakvih vlastitih prihoda nego je isključivo uzdržavano od drugih osoba; primjerice: djeca predškolske i školske dobi, primatelji socijalne pomoći i slično).

Promjena u međuodnosu broja i udjela stanovništva s obzirom na kategoriju radne aktivnosti ukazuje na demografske odrednice kao i na gospodarske čimbenike ekonomske aktivnosti stanovništva, a time i na promjene u gospodarskoj strukturi i dinamici društveno-gospodarskog razvoja. Drugim riječima, promjene u strukturi ukupnog stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti u čvrstoj su korelaciji s demografskim i gospodarskim razvojnim obilježjima i trendovima u Gradu Vukovaru.

No, prije nego istaknemo osnovne promjene u strukturi stanovništva Grada Vukovara prema ekonomskoj aktivnosti, ukazat ćemo na promjene u stupnju ekonomske iskorištenosti stanovništva u radnoj dobi. Između 1991. i 2001. godine u Gradu Vukovaru došlo je do smanjenja stope iskorištenosti radnog kontingenta (sa 68,0% na 62,3%), čije demografsko-gospodarske uzroke nalazimo u padu broja

stanovnika u radno-sposobnoj dobi (za 33,4%) te – naročito – u smanjenju obujma radne snage (za 39,0%), što nije samo posljedica, naprijed istaknutog, procesa demografskog starenja i smanjivanja priljeva stanovništva u radno-sposobnu i radno-aktivnu dob, nego i poremećaja na tržištu rada zbog gospodarskih razloga (potaknutih, dakako, ratom, ali i brojnim poteškoćama i krizama u gospodarskoj dinamici i promjenama u strukturi privrede Grada Vukovara). Navedeno, ujedno, znači da su se u promatranom razdoblju povećale demografske rezerve radne snage (sa 32,0% na 37,7%), što je posebno važno za niskonatalitetno područje kakvo je Grad Vukovar. Naime, zbog niskog prirasta stanovništva u radno-sposobnu dob, svako povećanje potražnje za radnom snagom uslijed eventualnog dinamičnijeg i bržeg gospodarskog razvoja, traži i omogućava potpunije iskorištavanje do sada neiskorištenih demografskih rezervi radne snage, a one su za područje Grada Vukovara, prema rezultatima popisa stanovništva iz 2001. godine, na nivou gotovo 40% ukupnog radnog kontingenta. Drugim riječima, samo 6 od 10 radno-sposobnih stanovnika u Gradu Vukovaru je i radno-aktivno (zaposleno), što znači da postoje razmjerno veliki „unutarnji“ demografski resursi koji bi mogli popuniti eventualne „rupe“ na tržištu radne snage na gradskom području.

Vodeći računa da ne postoji potpuna usporedivost rezultata popisa zbog promijenjene metodologije popisa, kao i različitog popisnog obuhvata aktivnog stanovništva, ipak možemo s prilično pouzdanosti identificirati osnovni trend u razvoju sastava stanovništva Grada Vukovara prema obilježju „ekonomska aktivnost“. Što nam, dakle, demografski indikatori²² kazuju?

Prvo, u Gradu Vukovaru, između 1991. i 2001. godine, zabilježeno je smanjenje broja radno-aktivnog stanovništva; u Gradu Vukovaru za 39,0%, u Grabovu za 22,1%, u Lipovači za 38,5%, u Sotinu za 35,8% te u Vukovaru (naselju) za 39,2%. U svim je naseljima Grada Vukovara opća stopa aktivnosti između 1991. i 2001. godine smanjena: u Gradu Vukovaru sa 47,3% na 41,0%, u Lipovači sa 47,3% na 37,8%, u Sotinu sa 44,0% na 35,5%, u Grabovu sa 45,7% na 45,0% te u Vukovaru sa 47,4% na 41,2%. Drugim riječima, niža opća stopa ekonomske aktivnosti u Gradu Vukovaru nedvojbeno ukazuje i na smanjenje radne, tj. ekonomske angažiranosti stanovništva.

---

22 Izračunao autor prema: Popis stanovništva, domaćinstva, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Stanovništvo u zemlji i inozemstvu po naseljima, Dokumentacija 991, DZSRH, Zagreb, 1996.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb (www.dzs.hr).

Uz navedeno treba upozoriti da je, prema rezultatima popisa stanovništva iz 2001. godine, opća stopa ekonomske aktivnosti muškog stanovništva iznosila 45,3, a ženskog stanovništva 37,3. U odnosu na hrvatski prosjek (45,3 1991.; 44,0 2001.) Grad Vukovar je 1991. imao iznadprosječnu, a 2001. godine ispodprosječnu opću stopu ekonomske aktivnosti stanovništva, što nedvojbeno indicira i nižu razinu ukupnih gospodarskih aktivnosti u Gradu.

Drugo, za razliku od kontingenta radno-aktivnog stanovništva, u promatranom je razdoblju (1991. – 2001.) u Gradu Vukovaru porastao obujam i udjel ekonomski neaktivnog ili uzdržavanog stanovništva u širem smislu riječi – broj za 21,1%, a udjel u ukupnom stanovništvu sa 52,7% na 59,1%. Međutim, struktura toga porasta je različita. Naime, dok je broj uzdržavanog stanovništva u užem smislu riječi (najvećma dječja populacija i primatelji socijalne pomoći), između 1991. i 2001. godine, smanjen za čak 44,3%, a udio u ukupnom stanovništvu pao sa 33,1% na 26,2%, dotle je broj osoba s osobnim prihodom (uglavnom umirovljenici) u istom desetogodišnjem periodu povećan za 18,1%, a udio u ukupnom stanovništvu porastao sa 19,6% na čak 32,9%. Drugim riječima, udio osoba s osobnim prihodom dosegnuo je trećinu populacije Grada Vukovara. U odnosu na hrvatski prosjek (RH: osobe s osobnim prihodom – 1991. 16,6%, 2001. 25,9%; uzdržavano stanovništvo – 1991. 38,0%, 2001. 30,1%) Grad Vukovar je i 1991. i 2001. godine imao veći udio osoba s osobnim prihodom, a manji udio u kontingentu uzdržavanog stanovništva.

Uzroci promjena u obujmu i udjelu stanovništva Grada Vukovara s obzirom na ekonomsku aktivnost leže u sljedećem:

Prvo, smanjenje obujma radne snage determinirano je smanjenim priljevom stanovništva u radno-sposobnu i radno-aktivnu dob zbog procesa demografskog starenja iniciranog sve nižim stopama nataliteta. Ali i zbog duboke i kompleksne gospodarske krize produbljene ratnim razaranjima i stradanjima 1990-ih godina (vrlo velika materijalna ratna šteta i druge posljedice rata), koja je na zamašnjaku propale jugoslavenske socijalističke dogovorne ekonomije dovela do brojnih stečajeva, likvidacija gradskih tvrtki, lošeg modela privatizacije, jačanja nezaposlenosti, kao i „sive ekonomije“, nedovoljnih gospodarskih i infrastrukturnih ulaganja i slično. To je, među ostalim, osnažilo i napuštanje ekonomske aktivnosti kroz institut dokupa staža, odnosno, odlaska u mirovinu prije navršene gornje granice radne dobi.

Drugo, snažan pad obujma uzdržavanog stanovništva (u užem smislu riječi) posljedica je sve nižeg nataliteta i sužavanja dječjih kontingenata kao i kontingenata mladog stanovništva, dok se udio u ukupnom stanovništvu smanjuje kombiniranim utjecajem dugoročnog pada nataliteta i povećanja obujma i udjela osoba s osobnim prihodom. Koeficijent uzdržavanosti ili ekonomske ovisnosti stanovništva u užem smislu iznosio je u Gradu Vukovaru 1991. godine 70,0, a 2001. godine svega 63,9.

Treće, porast broja i udjela osoba s osobnim prihodom valja tumačiti s nekoliko razloga – demografskim, gospodarskim i političkim. Naime, proces demografskog starenja, kao što je već istaknuto, povećava obujam staračkih kontingenata, odnosno, sve veći broj stanovnika Grada Vukovara „pristiže“ u umirovljeničku dob (riječ je ponajviše o nešto bronijim generacijama koje su rođene u baby boom razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata). Također, već koncem 1980-ih, a napose tijekom 1990-ih godina posebno je bio „popularan“ institut dokupa staža, pa je određeni broj stanovnika (i zaposlenika) Grada odlučio otići u mirovinu prije navršene gornje granice radne dobi, što je u konačnici povećalo obujam tih kontingenata populacije. Konačno, na porast broja umirovljenika utjecao je i Hrvatski domovinski rat, jer je nezanemariv broj sudionika rata iskoristio mogućnost odlaska u prijevremenu (invalidsku) vojnu mirovinu.

Struktura stanovništva Grada Vukovara prema sektorima djelatnosti

Promjene u strukturi stanovništva prema djelatnosti i naročito sektorima djelatnosti vrijedan su pokazatelj promjena u strukturi gospodarstva u Gradu Vukovaru tijekom procesa ekonomskog razvoja. Društveno-gospodarski razvoj Grada Vukovara od tridesetih godina 20. stoljeća odvijao se u uvjetima procesa modernizacije u čijem se ishodištu nalazila snažna industrijalizacija. Industrijski razvoj, među ostalim, preobrazio je ekonomsku strukturu stanovništva, prvotno potaknuvši, kao što je već rečeno, transfer radne snage iz poljoprivrede u nepoljoprivredne djelatnosti, naročito u industriju, a kasnije i preraspodjelu radno-aktivnog stanovništva iz primarnih i sekundarnih u tercijarne djelatnosti.

Premda ne postoji potpuna usporedivost rezultata popisa stanovništva 1991. i 2001. godine, izračunati indikatori²³ ukazuju na značajne promjene u ekonomskoj strukturi stanovništva. Između 1991. i 2001. godine broj aktivnog stanovništva koje obavlja zanimanje u primarnim djelatnostima (poljoprivreda, ribarstvo, šumarstvo, vodoprivreda) smanjen je u Gradu Vukovaru za 61,9%, a udio u ukupnom aktivnom stanovništvu sa 7,2% na 6,2%; broj stanovništva u sekundarnom sektoru (industrija, rudarstvo, proizvodno obrtništvo, građevinarstvo) smanjen je za 79,3%, a udio u ukupnom aktivnom stanovništvu sa 49,3% na 23,3%; broj aktivnog stanovništva u tercijarnom sektoru (promet, trgovina, ugostiteljstvo, uslužno obrtništvo, obrazovanje, socijalna skrb, zdravstvo itd.) smanjen je za 35,5%, ali je njihov udio u ukupnom aktivnom stanovništvu Grada Vukovara povećan sa 39,2% na 57,7%. Drugim riječima, industrija više nije vodeća gospodarska djelatnost u Gradu Vukovaru (u industriji u Gradu Vukovaru bilo je 2001. godine zaposleno 1.218 aktivnih stanovnika, što je tek 15,5% svih zaposlenih, odnosno, 17,8% ako iz analize isključimo aktivne na radu u inozemstvu te osobe s nepoznatom djelatnošću), iako je još 1991. godine situacija bila drugačija. Tada je, naime, u strukturi aktivnog stanovništva primarni sektor bio zastupljen sa 7,2%, sekundarni sektor sa 49,3%, a tercijarni sektor sa 39,2%.

U Gradu Vukovaru je u djelatnostima industrije i rudarstva 1991. godine bilo zaposleno 8.275 radnika, koji su činili gotovo polovicu (46,2%) svega aktivnog stanovništva Grada koje obavlja zanimanje. Na drugom mjestu u strukturi djelatnosti 1991. godine, ali daleko iza industrije i rudarstva, po broju aktivnih stanovnika koje obavlja zanimanje nalazila se trgovina (1.866 radnika ili 10,4%). Na trećem mjestu se iste godine nalazila poljoprivreda i ribarstvo sa 1.244 radno-aktivnih stanovnika koje obavlja zanimanje ili 6,9%. Sigurno su materijalne posljedice rata nepovoljno djelovale na razvoj ekonomske strukture stanovništva, ali time se ipak ne dovodi u pitanje osnovni trend koji ukazuje, nakon nekoliko desetljeća industrijalizacije, svojevrsnu „tercijarizaciju“ gospodarstva i društvene slike Grada Vukovara.

---

23 Izračunao autor prema: Popis stanovništva, domaćinstva, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Aktivno stanovništvo u zemlji koje obavlja zanimanje prema području djelatnosti po naseljima, Dokumentacija 885, DZSRH, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb (www.dzs.hr).

Struktura stanovništva Grada Vukovara prema školskoj spremi

Analiza obrazovne strukture stanovništva Grada Vukovara ovom radu usredotočena je na promatranje promjena u obilježju „školska sprema“.²⁴

Između 1991. i 2001. godine ukupan broj osoba u Gradu Vukovaru bez školske spreme smanjen je za 54,9%, broj osoba sa završenih 1 do 3 razreda osnovne škole povećan je za 37,8%, broj osoba sa završenih 4 do 7 razreda osnovne škole smanjen je za 65,0%, broj osoba sa završenim osnovnim (primarnim) obrazovanjem smanjen je za 41,7%, broj osoba sa završenim srednjim (sekundarnim) obrazovanjem smanjen je za 1,3%, te broj osoba sa završenim višim i visokim (tercijarnim) obrazovanjem smanjen je za 17,2%.²⁵ S obzirom, zapravo, na „neregularne“ opće prilike u kojima se odvijao demografski, društveni i gospodarski razvoj Vukovara između 1991. i 2001. godine teško je i vrlo nepouzdan donositi neke „tvrde“ zaključke o obrazovnoj slici Grada Vukovara i pripadajućih naselja samo na temelju međupopisne promjene. Vjerojatno je u tom kontekstu bolja komparacija promjena relativnih odnosa između pojedinih kategorija (obrazovnih modaliteta) stanovništva s obzirom na školsku spremu. Tako je između 1991. i 2001. godine u Gradu Vukovaru udio osoba bez školske spreme smanjen sa 4,7% na 2,9%, udio osoba sa nezavršenom osnovnom školom smanjen sa 19,5% na 12,6%, udio osoba sa završenom osnovnom školom smanjen sa 28,0% na 22,5%, udio osoba sa završenom srednjom školom povećan sa 37,6% na 51,1% te udio osoba sa završenom višom i visokom školom povećan sa 9,1% na 10,4% (stanovništva starog 15 i više godina).

---

24 Pod obilježjem „školska sprema“ u popisima stanovništva se podrazumijeva najviši stupanj završene škole u trenutku popisa. Konkretno, to znači da se u rezultatima popisa stanovništva osobe koje pohađaju srednju školu bilježe kao osobe sa završenom osnovnom školom, ili osobe koje pohađaju fakultet bilježe kao osobe sa završenom srednjom školom. Dosegnuta razina obrazovanja ostvarena kroz formalni sustav obrazovanja, a vidljiva u strukturi stanovništva prema školskoj spremi, jedan je od najboljih reprezentativnih podataka o znanjima i sposobnostima stanovništva.

25 Izračunao autor prema: Popis stanovništva, domaćinstva, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Stanovništvo prema školskoj spremi, pismenosti i spolu po naseljima, Dokumentacija 884, DZSRH, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb (www.dzs.hr).

Valja upozoriti na činjenicu da je smanjenje udjela osoba bez školske spreme i sa nezavršenom osnovnom školom tek manjim dijelom posljedica povećanja opće razine obrazovanosti stanovništva; važnu, pa i pretežitou ulogu u tom procesu ima starenje stanovništva, odnosno, postupno „izumiranje“ starijih i u prosjeku bitno slabije obrazovanih kontingenata ukupne populacije. Prema popisu iz 2001. godine, od ukupno 4.194 osobe bez završenog primarnog obrazovanja, njih 3.448 ili 82,2% u trenutku popisa je imao 60 godina i više, a od njih je 2.674 osobe ili čak 77,6% bilo žena.

Važno je napomenuti da je u strukturi stanovništva Grada Vukovara prema školskoj spreml po spolu situacija sljedeća: u ukupnom je broju stanovnika Grada Vukovara koje je starije od 15 godina, u kategoriji „bez školske spreml“ i sa nezavršenom osnovnom školom (dakle, bez primarnog obrazovanja) muškaraca 23,6%, a žena čak 76,4%; u strukturi stanovništva sa završenim primarnim obrazovanjem prevladavaju žene (60,7%), dok je muškaraca značajno manje (39,3%); muško stanovništvo ima većinu (52,3%) u odnosu na žene (47,7%) u strukturi stanovništva sa završenim sekundarnim obrazovanjem; u strukturi stanovništva sa završenim tercijarnim obrazovanjem malu prevlast imaju žene (50,4%), muškarci u tom obrazovnom modalitetu sudjeluju sa 49,4%.

Pređoćeni podatci upozoravaju na vrlo nizak udio više i visoko obrazovanog stanovništva (tercijarno obrazovanje). Premda je, prema rezultatima popisa 2001. godine, u Gradu Vukovaru više od 50% (51,1%) stanovništva starog 15 i više godina u trenutku popisa imalo završenu srednju školu (sekundarno obrazovanje), puno je važniji i porazniji podatak o svega 10,4% stanovništva sa završenim tercijarnim obrazovanjem, što je, doduše za 1,3 postotna boda više nego 1991. godine, ali je još uvijek niže čak i od državnoga prosjeka (11,9%). Naroćito je u tom smislu poražavajuća i zabrinjavajuća situacija u ruralnim naseljima Grada Vukovara. Tako je 2001. godine udio stanovništva starijeg od 15 godina sa višim i visokim (tercijarnim) obrazovanjem u Grabovu iznosio tek 1,7%, u Lipovaći tek nešto malo više (2,8%) te u Sotinu, „najviše“ 4,0%. Dakako, u Vukovaru je udio stanovništva s tercijarnim obrazovanjem bio najviši i iznosio je 10,8%. Od ukupno 2.822 osobe sa završenom višom i visokom školom u Gradu Vukovaru, njih 2.777 ili 98,4% je živjelo u naselju Vukovar.

I indeks obrazovanosti (kvocijent stanovništva sa završenim sekundarnim i tercijarnim obrazovanjem u odnosu na stanovništvo koje nema primarno obrazovanje) u Gradu

Vukovaru nije osobito visok (1991. – 14,14; 2001. – 34,29), što je još jedna potvrda nedovoljne ili nepovoljne obrazovne strukture stanovništva, koja se pojavljuje kao integralni čimbenik slijeda nepovoljnih odrednica koje kumulativno, s ostalim negativnim dinamičkim i strukturnim karakteristikama vukovarskog stanovništva, pogoršavaju ili barem ne poboljšavaju opće stanje i društveno-gospodarske procese. Drugim riječima, nepovoljna obrazovna struktura, a time i nedovoljna kvaliteta ljudskog kapitala, mogu postati ograničavajućim unutarnim ili „endogenim“ čimbenikom dugoročno (ne)održivog razvoja Grada Vukovara. To znači da se poboljšanje obrazovne strukture stanovništva Grada Vukovara nameće nužnim preduvjetom za plansko poticanje njegova razvoja. Jer, dobro obrazovano stanovništvo, napose njegova radna snaga, predstavlja važnu odrednicu gospodarskog i društvenog razvoja. Razina obrazovanja utječe na stvaranje ljudskog i socijalnog kapitala koji će na gospodarski rast djelovati kroz brže prihvaćanje i širenje inovacija i novih tehnologija. U tom kontekstu valja voditi računa o usklađenosti obrazovanja i zahtjeva tržišta rada na području Grada Vukovara, ali i šire, Vukovarsko-srijemske županije. Ključno je, naime, uspostaviti mogućnost primjene naučenih znanja i stečenih vještina, što osigurava gospodarsku učinkovitost. Ako sustav obrazovanja i na lokalnoj (gradskoj) razini ostane na nivou koji pruža samo ili pretežito teorijska znanja, on za sobom povlači problem otežanog zapošljavanja, odnosno, porasta nezaposlenosti (Babić, 2004.; Kiss, 2005.; Pokos, 2005.).

Zaključni osvrt

Sve do 1991. godine Grad Vukovar bilježi gotovo kontinuirani demografski porast, što ukazuje ne samo na dinamičan razvoj i kretanje stanovništva, nego i na snažan društveno-gospodarski razvoj, napose industrijalizaciju, koji je poticao brojne doseljeničke struje. No, od 1991. godine Grad Vukovar karakterizira ukupna depopulacija, tj. pad ukupnoga broja stanovnika. Između 1991. i 2001. ukupan broj stanovnika Grada Vukovara smanjen je za 32,2%, a između 2001. i 2011. godine (preliminarna usporedba) za novih 11,5%. U cjelini uzevši, ukupna depopulacija Grada Vukovara je između 1991. i 2011. godine iznosila čak -40,0% (apsolutno smanjenje ukupnoga broja stanovnika iznosilo je -18.719 osoba; dok je relativna godišnja promjena iznosila -5,0%). Upozoravamo ponovno da je riječ o

aproksimativnom pokazatelju jer još ne raspolažemo s konačnim rezultatima popisa stanovništva iz 2011. godine.

Prezentirani pokazatelji vitalne statistike i prirodnoga kretanja stanovništva ukazuju da bioreprodukcija stanovništva Grada Vukovara ima denatalitetna obilježja, jer je to biodinamička pojava gdje je umiranje učestalije od rađanja. Od 1998. godine u Gradu Vukovaru veći broj umrlih osoba od živorođene djece kontinuirani je bioreprodukcijски trend, što znači da je više od jednog desetljeća prisutna prirodna depopulacija kao drugi globalni demografski depopulacijski proces, sa složenim i vrlo nepovoljnim učincima.

Izračunati indikatori sastava stanovništva Grada Vukovara po dobi jasno upozoravaju na jačanje i ubrzanje procesa demografskog starenja ukupnog stanovništva Grada kao i starenja analiziranih velikih (funkcionalnih) dobnih skupina: prije svega ženskog stanovništva prema fertiliteti i ukupnog (muškog i ženskog) stanovništva prema radnoj sposobnosti. Povećanje obujma i udjela staračkih, uz smanjenje obujma i udjela mladih kohorti stanovništva, u uvjetima pada nataliteta i dugoročnog trenda smanjivanja prirodnoga prirasta (riječ je, prema teoriji demografske tranzicije, o karakteristikama posttranzicijske etape u razvoju stanovništva), koji je prešao u negativnu prirodnu promjenu (više se umire nego što se rađa djece), rezultira brojnim ne samo demografskim nego i društvenim, gospodarskim, socijalnim, zdravstvenim i drugim posljedicama. U demografskom kontekstu starenje stanovništva dugoročno će nepovoljno djelovati na razinu bioreprodukcije stanovništva Grada Vukovara (prođubit će se manjak stanovništva u najfertilnijim dobnim skupinama što će izazvati probleme u nupcijalitetu, a time i utjecati na pad fertiliteta, odnosno, na daljnje smanjivanje broja živorođene djece). Porast broja stanovnika u starijoj i staračkoj životnoj dobi utjecat će na porast specifičnih stopa mortaliteta tih dobnih skupina, a dugoročno i na blagi porast opće stope mortaliteta u Gradu Vukovaru. Demografsko starenje, naročito kroz smanjivanje broja i udjela mladog u ukupnom stanovništvu, determinirat će manji priljev stanovništva u radno-sposobnu dob, a time i deficit priljeva u radno-aktivnu dob vukovarske populacije. U tim uvjetima dugoročno može doći i do problema s formiranjem (veličinom i strukturom) kontingenta radne snage, što će prođubiti već uočene debalanse u sastavu stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti. Pored toga, proces starenja ukupnog stanovništva redovito dovodi do starenja aktivnog stanovništva, što sa stajališta gospodarskoga razvoja Grada

Vukovara nije poželjan proces, jer dovodi do pogoršanja demografskog potencijala radnog i radno-aktivnog kontingenta.

Pređočena analiza odabranih indikatora kretanja i razvoja stanovništva Grada Vukovara do 2001. godine, kao i preliminarna usporedba promjene ukupnoga broja stanovnika Grada za razdoblje 2001. – 2011. godine, pokazuje da su demografske osnove društvenog i naročito gospodarskog razvoja u mnogim aspektima narušene, poremećene i vrlo osjetljive, s – dugoročno gledano – upitnim ili sve skromnijim demografskim potencijalima. Poslijeratna revitalizacija Grada Vukovara i osobito njegov gospodarski napredak, rast i razvoj u budućnosti, kao i izgradnja stabilnog društvenog okvira teško se može postići u uvjetima depopulacije, kako smanjenja ukupnoga broja stanovnika, prirodnoga pada, nastavka iseljavanja, nedovoljnog doseljavanja, ubrzanog demografskog starenja, nedovoljne razine obrazovanosti stanovništva, tako i poremećaja u ekonomskim strukturama stanovništva. Upravo sužavanje dobne „jezgre“ stanovništva Grada Vukovara kao ishodišne točke procesa demografskog starenja vidimo ključnim negativnim čimbenikom populacijskog, ali i društveno-gospodarskog razvoja i napretka Grada Vukovara. Ujedno, to znači da se ublažavanje mavedenog raskoraka između relevantnih funkcionalnih dobnih skupina, kao preduvjeta ukupnoga razvoja Grada Vukovara, nameće kao nužnost i cilj neodgodive provedbe nacionalne stimulativne pronatalitetne i imigracijske populacijske politike na „lokalnoj“ (gradskoj) razini.

Literatura

Babić, Z. (2004.), Participacija i ulaganje u obrazovanje u Hrvatskoj, Privredna kretanja i ekonomska politika, Br. 101, 29-53.

Friđanović, M. A. (1990.), Demogeografija – stanovništvo svijeta, Školska knjiga, Zagreb.

Gelo, J. (2004.), Kretanje broja rezidencijalnog (boravećeg) stanovništva Hrvatske u 20. stoljeću, Društvena istraživanja, God. 13, Br. 4-5 (72-73), 653-674.

Kiss, I. (2005.), Utjecaj obrazovnog sustava Republike Hrvatske na obrazovnu motivaciju stanovništva, Ekonomija/Economics, God. 12, Br. 2, 339-356.

Maticka, M. (1990.), *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945. – 1948.*, Školska knjiga, Stvarnost, Zagreb.

Milinković, D. (1994.), *Demografska struktura i mirovinski sustav*, *Revija za socijalnu politiku*, God. 1, Br. 2, 141-149.

Nejašmić, I. (2003.), *Značajke biološkog (demografskog) sastava stanovništva Hrvatske*, *Hrvatski geografski glasnik*, God. 65, Br. 2, 29-54.

Nejašmić, I. (2005.), *Demogeografija – Stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.

Obadić, A. i Smolić, Š (2008.), *Ekonomске i socijalne posljedice starenja stanovništva*, *Ekonomска istraživanja*, God. 21, br. 2.

Pokos, N. (2003), *Metodološke promjene u popisima stanovništva*, *Hrvatska revija*, God. III, Br. 1, 29-35.

Pokos, N. (2005.), *Glavne značajke obrazovne strukture stanovništva Hrvatske*, *Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive*, ur: Živić, D., Pokos, N. i Mišetić, A., *Institut društvenih znanosti Ivo Pilar*, 145-160, Zagreb.

Wertheimer-Baletić, A. (1993.), *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja*, *Globus*, Biblioteka Posebna izdanja, Zagreb.

Wertheimer-Baletić, A. (1997.), *Razvoj stanovništva Vukovara (1857. – 1991.)*, *Zbornik radova o Vukovarsko-srijemskoj županiji*, ur: Klepac, D. i Čorkalo, K., HAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, 41-62, Vinkovci.

Wertheimer-Baletić, A. (1999.), *Stanovništvo i razvoj*, *MaTe*, *Gospodarska misao*, Zagreb.

Wertheimer-Baletić, A. (2004.), *Depopulacija i starenje stanovništva – temeljni demografski procesi u Hrvatskoj*, *Društvena istraživanja*, God. 13, Br. 4-5 (72-73), 631-651.

Wertheimer-Baletić, A. (2005.), *Determinante reprodukcije stanovništva Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća*, *Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive*, ur: Živić, D., Pokos, N. i Mišetić, A., *Institut društvenih znanosti Ivo Pilar*, 11-37, Zagreb.

Živić, D. (2003.), *Demografske odrednice i posljedice starenja stanovništva Hrvatske, Revija za socijalnu politiku, God. 10, Br. 3-4, 307-319.*

Živić, D. (2006.), *Stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije (odrednice i obilježja demografskih promjena od sredine 19. do početka 21. stoljeća), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar i Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Zagreb – Vukovar.*

Živić, D. (2007.), *Demografski resursi društveno-gospodarskog razvitka Vukovara, Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja, ur: Živić, D. i Žebec, I., Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 473-502, Zagreb – Vukovar.*

Živić, D. (2008.), *Posljedice srbijanske agresije kao odrednica poslijeratne obnove i razvitka Vukovara, Društvena istraživanja, god. 17, br. 1-2, 27-50.*

Živić, D. (2012.), *Izazovi i mogućnosti poslijeratne revitalizacije grada Vukovara, Hrvatski geografski glasnik, god. 74, br. 1, 75-90.*

Živić, D., Pokos, N., Turk, I., Jukić, M., Cvikić, S. (2012.), *Demografska studija Grada Vukovara: odrednice, obilježja i perspektive kretanja i razvoja stanovništva Grada Vukovara, Prva faza projekta, Izvješće, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Centar za populacijske studije, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Vukovara, Vukovar – Zagreb.*